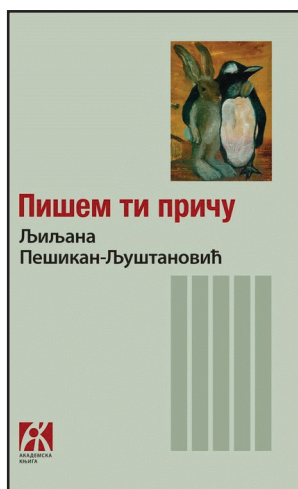

ПРИКАЗИ И БЕЛЕШКЕ

Приказ

Писање и причање

Љиљана Пешикан-Љуштановић, *Пишем ти причу. Рефлекси усмене књижевности и традиционалне културе у писаној књижевности и савременој култури Срба*, Нови Сад: Академска књига, 2020, 360 стр.

Нова књига Љиљане Пешикан-Љуштановић посвећена је у целини пропитивању сложеног утицаја усмене књижевности и традиционалне културе на *писану* или *ауторску* књижевност. Чине је укупно петнаест студија које су организоване у четири целине и то према књижевноисторијској хронологији (од Вукових сведочанства о традиционалној култури Срба у 19. веку, па све до савременог доба). У првој целини груписане су студије посвећене разматрању различитих елемената традиционалне културе и усмене књижевности (лутка као обредни реквизит, симболизам мајчиног млека, Вуков концепт епике), али и рефлекси фолклорне традиције у књижевности роман-

тизма (у Његошевом стваралаштву и драмском делу Лазе Костића), док су у другој целини радови посвећени роману Боре Станковића и поезији сликарке Милене Павловић Барили. Најопсежнија и по временском распону (од поратне до постмодерне књижевности), али и по разноликости стваралачких поетика (Бранко Ћопић, Михаило Лалић, Иво Андрић, Алек Вукадиновић, Милосав Тешић, Миро Вуксановић), свакако је трећа целина, док је последња посвећена новијим достигнућима на пољу српске драме двадесет првог века (Милена Марковић, Биљана Србљановић) и актуелним формама ангажоване уметности (урбани 'стрит' перформанс и инсталације сликара Николе Џафа).

У првој по реду студији *Од обреда и игре до позоришне сцене*, Љиљана Пешикан-Љуштановић бави се разматрањем могућих значења лутке у српској и јужнословенској традиционалној култури. Полазећи од обреда жртвовања лутке направљене од крпа, печене земље или сушених плодова (Герман/Ђерман/Џерман) ради изазивања кише у суш-

ним периодима, преко обреда *вучара* у ком препарирани вук има сличну функцију, ауторка закључује да је у овим примерима лутка предмет обредно-магијске манипулације преко које се успоставља комуникација са вишим силама. Исту функцију могу имати и антропоморфизовани предмети који се користе као својеврсна замена за човека (дрвена кашика, капа), због чега се указује на паралелу која се може успоставити са правом сценском лутком. Логичан след разматрања о употреби лутке као дечије играчке од 18. века до савременог доба представљају запажања о Змајевом песништву за децу, у којем су заступљени поменути мотиви, при чему Љиљана Пешикан-Љуштановић наглашава да је управо он аутор првог текста намењеног дечјем луткарском позоришту у Срба. Иако се сценска лутка код нас везује првенствено за позориште за децу, ауторка указује и на ретке примере луткарских представа за одрасле које су биле део српске позоришне праксе 21. века.

Веровања и различити поступци везани за дојење и значај мајчиног млека предмет су разматрања у огледу *Рана матерна*, где ауторка указује на митске представе о моћи мајчиног млека и његове сакрализације у веровањима Јужних Словена. На светост мајчиног млека упућују и посебни начини његове заштите од урока, као и различити обичаји и веровања везани за задојавање детета, при чему се посебно истиче необично, апотропејско задојавање које је чест мотив у успаванкама. Љиљана Пешикан-Љуштановић наводи у овом огледу још низ примера поменутих увида о светости млека који су преточени у махом епске песме. Притом, као најбољи пример творачке моћи и светости мајчиног млека, ауторка издваја трагични климакс песме *Зидање Скадра*. Због наведених веровања, нарочито тешким се сматрало огрешење детета о мајку, тачније о „материну (х)рану“ и с тим повезану веру у моћ мајчине клетве, о чему ауторка наводи бројне примере из нашег усменог песништва (највише о мајци Марка Краљевића, чије је заклињање млеком у функцији залога правде и поступака у складу с тим), али и примере злоупотребе овакве врсте заклињања (у једној варијанти *Омера и Мериме*), за који мајка бива кажњена смрћу свога сина. Рефлекси традиционалних представа о жени и мајчинству у контексту дојења присутни су и у савременом друштву и модерној култури, иако то на први поглед делује потпуно неочекивано, а као доказ ауторка наводи репрезентативне примере које је прикупила путем савремених дигиталних медија и друштвених мрежа.

Студија *Пушка опотом свезана* посвећена је сагледавању културног и историјског контекста српске епике у делу Вука Стефановића Караџића, његове експлицитне и имплицитне поетике, чије фрагменте Љиљана Пешикан-Љуштановић повезује стрпљиво ишчитавајући Ву-

кове белешке, напомене, коментаре, историјску грађу и текстове, поетичке огледе, писма, предговоре и огласе који прате песничке збирке. Иако та сведочанства „нису увек систематична, некада се понављају, понекад су и противречна и неконзистентна“, будући да су се Вукови поетички ставови мењали упоредо с његовим животним и духовним сазревањем, ауторка сматра да су и поред тога драгоцене и да трагање за њима, одгонетање њиховог смисла и значења нису узалудан труд. На основу сагледавања свих поменутих врста извора, ауторка закључује да историјски контекст усмене епике није до краја сагледан и реконструисан, а посебно је вредно запажање да га је Вук обликовао не само на основу историјских чињеница, него и низа културно-историјских предања, која су „на међи између факата и приче“ (предања о Ивану Црнојевићу и његовим синовима, затим предање о Сибињанин Јанку и Секули Нећаку и др.).

У студији *Из главе је цијела народа* Љиљана Пешикан-Љуштановић проучава рефлексе усмене поезије и традиционалних представа о свету на нивоу садржине, поетике и значења у целини Његошевог дела, издвајајући посебно песме кола у *Горском вијенцу*. Суштинско питање на које покушава да одговори је колико су ови рефлекси посредовани и преобликовани Његошевом песничком индивидуалношћу и талентом. Због тога упућује на бројне сличности између песама кола и српске усмене епике као што су: особена митизација националне историје и судбине, циклично поимање времена (пропаст и обнављање света), мотив кобне мајчине клетве, као и веровање у смисао освете. Напомиње да кола, иако имају функцију умногоне аналогну функцији епске песме, нису песме 'на народну' већ су и поетички и значењски високо индивидуализоване песничке творевине. Након помне анализе свих набројаних аспеката Његошевог дела, ауторка долази до утемељеног закључка да је његов однос према усменој традицији и народној култури „сложенији од пуког прихватања или одбацивања и често прераста у сложене тешко одгонетљиве дијалоге са свим њеним сегментима“, и да тај стални дијалог „обогаћује суштински његов израз управо зато што не подразумева буквално преузимање, већ пре једну врсту сталног плодотворног промишљања“.

Однос према усменој епизи кључни је проблем који Љиљана Пешикан-Љуштановић разматра и приликом аналитичког разматрања тетралогije Михаила Лалића (*Ратна срећа, Заточници, Докле гора зазелени и Гледајући доље на друмове*). Ауторка полази од претпоставке да је однос према усменом стваралаштву и традиционалној култури значајан за целину Лалићевог дела, делимично и стога што се у њему огледа и пишчев донекле амбивалентан став према традицији властите

заједнице: изузетно је добро познаје, али је „непрестано и у особеној полемици са њом“. У овој студији ауторка разматра прва два романа поменутих тетралогичких дела, будући да их сматра естетски вреднијим и остваренијим, а предмет истраживања је сагледавање и тумачење „углавном супротстављених односа и вредносних ставова о црногорској, преваходно ратничкој традицији“. Такве ставове заступају главни ликови романа: браћа Грујовићи – Обро („барјактар“) као типски представник ратничко-патријархалног етоса и Пејо, који је услед одређених животних околности заувек издвојен из традиционалног културног модела, са сталним осећањем *другости* и неукорењености у заједници из које потиче, те њихови сукоби не проистичу само из супротстављених идеологија него и потпуно различитог односа према свеукупној традицији. Посебно се разматра и појам *ратна срећа* у овим романима, који је у потпуности преузет из усмене традиције (нарочито из хајдучких песама о дружини Старине Новака).

Још један оглед (*Под паомом расла*) посвећен је сложеним везама епске песме и поетике одређеног аутора. У овом случају компаративно се сагледавају песма *Љуба хајдук Вукосава* и драма Лазе Костића *Ускокова љуба*. Иако је ово Костићево дело до сада било предмет истраживања, Љиљана Пешикан-Љуштановић сматра да се у досадашњим анализама, уз ретке изузетке, углавном указивало само на сижерна подударана са поменутом епском песмом. Због тога полази од студије Марте Фрајнд о драмском стваралаштву Лазе Костића, у којој се први пут указује на везе народне песме, народног глумовања и Шекспирове романтичне комедије. Разматрајући историјат (углавном неуспешних) покушаја поставке Костићевог драмског дела на сцену, ауторка закључује да је *Ускокова љуба* до данас позоришно „непрочитана“ и „мање-више нереализована“ и залаже се за ново позоришно читање овог дела, при чему би било неопходно „поћи од његовог поновног разматрања у контексту српске усмене традиције и традиционалне културе“. Ауторка издваја *обрете прелаза* као изузетно значајне за тумачење мотива „непрепознатљивости“ прерушене жене, посебно фазу лиминалности главне јунакиње (у којој симболички умире у свом претходном статусу), као кључ за нека нова ишчитавања овог дела.

Ван Генепова теорија о обредима прелаза незаобилазна је и приликом тумачења понашања јунака Станковићеве *Нечисте крви* у студији *Заточеници лиминалности*. Љиљана Пешикан-Љуштановић и у овом делу уочава лиминалну позицију у коју они доспевају зато што, иако припадници традиционалне заједнице, не обављају на прописан начин или не спроводе до краја неке од обреда у животу појединца. То се пре свега односи на Софкину свадбу, која је описана на два нивоа:

„као прецизно сведочење о обичајној пракси конкретног простора у конкретном времену“ али и „као слика распадања те праксе“.

Инспирисана Ћопићевим аутопоетичким исказом којим почиње *Башта сљезове боје* да је желео да исприча „златну бајку о људима“, и полазећи од општеприхваћених тврдњи („општих места“) да су везе Ћопићевог стваралаштва с народном књижевношћу сложене и многоструке, Љиљана Пешикан-Љуштановић покушава да конкретно одреди природу и карактер те везе. Након упоређивања овог Ћопићевог дела са усменом бајком, закључује да ни у целини збирке, а ни у појединим приповеткама нема основних елемената сижеа/фабуле бајке нити фантастичних елемената. Иако закључује да се не може успоставити веза Ћопићевих прича с бајком, ауторка уочава утицај других жанрова усмене књижевности, пре свега епске песме и предања о јунацима када је реч о „употреби простора“, именовања и карактеризације јунака преко везе са одређеним простором, али и хуморну инверзију епске формулативности приликом карактеризације појединих ликова. Као илустрацију сложености односа са усменом приповедачком традицијом ауторка анализира приповетку *Дјечак с тавана* са становишта предања о закопаном благу и показује како се међу њима успостављају „сугестивне морфолошке и семантичке везе“.

Мотиви и хронотопи усмене и ауторске (писане) бајке европских народа и њихове општепознате јунакиње (најмлађа кћи, Алиса, Снежана, Златокоса, Палчица, принцеза, вештица) као полазиште савременог драмског текста предмет су разматрања у студији *Од бајки до драмских антибајки*, у којој анализира драму Милене Марковић *Брод за лутке*. Сви поменути елементи су употребљени, како истиче Љиљана Пешикан-Љуштановић, као „особени културни код, језик који дели са својим потенцијалним гледаоцима и читаоцима“. У драми су присутне асоцијације, често пародирање и иронијски однос према неким основним елементима композиције и структуре бајке (срећан крај, дворац из бајке, права принцеза, принц на белом коњу и сл.), а главни лик Брода за лутке „обликује се као црнохуморни рефлекс општепознатих јунакиња“, те на тај начин Милене Марковић „спроводи особену иронијску ресемантизацију бајке“. Управо коришћење бајке као кода, међутим, „сведочи о неугаслом естетском и значењском витализму овог жанра“. У другом делу огледа о бајци, Љиљана Пешикан-Љуштановић аналитички приступа и драмама Биљане Србљановић (*Скакавци; Барбело, о псима и деци*). Она трага за релацијама са бајком као жанром (непосредно и посредно рефлектовање тема, мотива и ликова бајке) јер сматра да се управо на томе заснивају „нека од дубинских значења ових драма и остварује особени, сложени однос са књижевном и културном традицијом“. У обе

драме уочава поступак деструирања „антрополошког оптимизма бајке“ на којем се и заснива „пуна трагичност и слојевитост значења“ разматраних драмских текстова.

Предмет разматрања у књизи *Пишем ти причу* су и други усмени жанрови, као што су кратки говорни изрази усменог порекла, које ауторка издваја у Андрићевим *Знаковима поред пута*. Иако је већи део грађе већ био обрађиван, Љиљана Пешикан-Љуштановић успева да пронађе нове примере „народне мудрости“ и покаже да Андрић „невелики број властитих мисли формално и садржински обликује по моделу усмених творевина“. Осим тога, уочава и да Андрић кратке говорне изразе усменог порекла наводи и користи на различите начине и стога је највећи део ове студије посвећен управо одређивању њихове функције у *Знаковима поред пута* и пишчевом односу према њима, од истинског уживања у њиховој лепоти и звучности, дивљења мудрости, тачности и истинитости усмене речи, па до критичких исказа о њима. Но, без обзира на то како се наводе, асоцирају и користе у овом Андрићевом делу, кратки говорни изрази, како ауторка сматра, никада нису само пука илустрација „већ они често постају битан део новог значења, а тиме и део оних знакова које писац оставља иза себе“.

Осим сагледавања утицаја поменутих усмених жанрова на стваралачку поетику појединих писаца, у наредним огледима централно место заузима схватање простора и представе о кући (дому) у традиционалној култури. У првом огледу ауторка одгонета многозначну симболику куће у поетском опусу Алека Вукадиновића и указује на херметичност и „флуентност његових темељних слика и симбола“ као кључних одлика ове поезије, које истовремено отежавају потпуније расветљавање природе тог односа. Због тога приликом тумачења полази од општих представа о кући у усменом стваралаштву, као и у обредној и обичајној пракси и истраживања овог проблема изложених у делима М. Елијадеа и А. Бајбурина (кућа као центар света, склониште које одваја човека од космоса, али га и повезује с њим итд.). Посебно је значајно тумачење песме *Кућа немогућа*, у којој проналази непосредну везу са архаичном представом о кући као сакралном простору, тачније „микрокосмосу у којем се физичко претаче у метафизичко“ и као таква „непосредно асоцира на чудесне грађевине усмене лирске песме“ о вилинској градњи на облаку. Након исцрпне анализе мотива куће у Вукадиновићевом опусу, ауторка закључује да овај песник „вишеструко захвата у ризницу српског усменог песништва, магије, обреда и мита“ и то на више нивоа: језика, стиха и значења. У следећем огледу о архетипској симболици куће ауторка анализира песничку збирку Милосава Тешића *Кључ од куће*, у којој уочава доминантан космогонијски смисао куће као „кошни-

це људског живота, што подразумева прожимање слоге и радиности“ (како то коментарише сам песник у једном есеју, чији део ауторка наводи на почетку студије). Пажњу ће посебно обратити на песму *Дивља кућа*, која се издваја у том циклусу управо по негацији свега наведеног, јер су у њој присутне слике „демонизованог, подивљалог микрокосмоса напуштене (или скоро напуштене) куће“. Приликом анализе ове песме ауторка издваја поетске слике које недвосмислено показују да је дошло до потискивања култивисаног, људског и питомог простора: демонска обележја кума и извртања његове традиционалне функције, инверзија семантике биљака (глог и купина), слика плеснивог хлеба, те гротескно измењене домаће и дивље животиње. Разградња куће одиграва се до краја њеним одласком у шуму и тиме „пориче њену основну сврху, да заштити човека и одвоји га од света природе“.

Рефлексе традиционалне културе Љиљана Пешикан-Љуштановић проналази и у *Семољ гори* Мира Вуксановића, чији се утицај у овом случају остварује „више као комплексан подстицај него као јасан и непосредан утицај“. Ауторка упућује на кључне елементе те културе (веровања, обреди, обичаји, магијска пракса, вредносни систем) као потенцијалних изворишта овог романа, закључујући да Вуксановић на тај начин гради дело које је јасно повезано с традицијом, али истовремено и изразито (пост)модерно. Разматрајући „лексички космос“ *Семољ горе*, ауторка запажа и специфичан однос према различитим усменокњижевним жанровима: предању, казивању о животу, анегдоти и шаљивој причи, усменој пословици и изреци. У том светлу посматра и утицај усменог предања у Вуксановићевим причама о Светом Сави, које се обликују под словом П (порекло рељефа, вода, културних вештина, именовање), у којима се светац, како се наглашава, доминантно „описује као демијург, који у светом времену прастварања моделује свет какав данас знамо“. Вредно је и запажање да у Вуксановићевој *Семољ гори* нису укрштени само најразличитији прозни облици, већ и различите уметности, пре свега сликарство с којим његово дело успоставља сложени дијалог.

Уочавање веза са сликарством сасвим сигурно није случајно, пошто је оно као посебан предмет истраживања присутно у чак два огледа ауторке ове књиге. У првом огледу (*Под светлошћу спаљеног месеца*) Љиљана Пешикан-Љуштановић анализира поезију сликарке Милене Павловић-Барили. Полазећи од доминантних боја у њеном песништву, ауторка издваја црну, белу, сребрну и сиву јер оне, како тврди, наглашавају „сновидну, ноћну димензију њених простора“. Осим тога, уочава и да црно и бело у њеним песничким сликама не представљају универзални контраст доњег и горњег, земље и неба, ноћи и дана, већ и једно и друго припадају свету умирања, ноћи, сна, а да бела, као боја која у

традиционалној култури најчешће симболизује невиност, чистоту и почетак, у Милениној поезији има такво значење само у ретким случајевима. Љиљана Пешикан-Љуштановић посебну пажњу посвећује анализи начина на који се у Милениној поезији обликује простор „од макро до микрокосмоса, од космичког бескраја до топоса властитог тела“, при чему „пејзаж добија одлике тела, као што и само тело постаје пејзаж, сведен на неколико најупечатљивијих граничних топоса“. Међу њима посебно се истиче коса – као лајтмотив и уједно један од њених најупечатљивијих сликарских мотива. Тумачећи поменути мотив у Милениној поезији, ауторка се позива и на семантику косе у традиционалној култури, односно на њен амбивалентан карактер – сматрана је стециштем и симболом животне снаге, богатства, изобиља и среће, али истовремено и магијски моћном заменом за човека, те је на тај начин повезана и са хтонским и оностраним.

Тело је и у фокусу студије Љиљане Пешикан-Љуштановић посвећене сликару Николи Џафу (*Стваралачки космос тела у космосу културе*), једном од најзначајнијих концептуалиста на прелому векова, који је познат и по својим уметничким перформансима. Ауторка наводи бројне примере „употребе тела“ у његовим инсталацијама, цртежима, фотографијама, фигурама, па све до сопственог (уметничког) тела. Посебно је занимљиво успостављање везе између манипулације косом (одсецање и стављање у лед) у току перформанса Џафове уметничке трупе *Лед-арт* са аналогним поступцима шишања косе током погребног обреда и древним веровањем да би требало сачувати сву за живота одсечену косу и спустити је у ковчег заједно с покојником. Због особеног уметничког поступка, ауторка уметника пореди са древним *магом* или *шаманом* који успева да зарони у дубине колективно несвесног, те да у свом стваралачком ангажману „обједињује уметнички и магијско-обредни чин“.

Након пажљивог ишчитавања студија које су обједињене у књизи *Пишем ти причу* Љиљане Пешикан-Љуштановић, указују се јасни обриси једне веома кохерентне целине, иако оне обухватају веома велик књижевноисторијски распон, што би се могло тврдити и за опсег тема о којима пише. На то је свакако утицала и интенција саме ауторке, коју је формулисала у наслову (а прецизније разјаснила и у поднаслову ове књиге), да у појединим делима или целокупном опусу стваралаца о којима пише проналази углавном мање или више уочљиву нит која их повезује с фолклорном матрицом и да укаже на природу те везе, њену сврху и функцију у конкретним остварењима. Осим пропитивања рефлекса и модификације различитих жанрова усмене књижевности (епске песме, предања, бајке, кратких говорних израза итд.) у писаној

(ауторској) књижевности, као кључне теме у овој књизи намећу се и традиционалне представе о телу, простору, времену, симболици боја, али и феномен *обрета прелаза*. Без обзира на то о којој теми пише, Љиљана Пешикан-Љуштановић показује увек завидну ерудицију и вештину тумачења не само усмене књижевности (као области којом се највише бави), него и ауторске књижевности, али нам се открива и као врсни познавалац и одани поштовалац драмске и ликовне уметности. Због тога је њен допринос на свим овим пољима драгоцен и, надамо се, вредан подстицај за даља истраживања плодотворног дијалога усмене и писане књижевности, као и традиционалног поимања света које се непрекидно одражава у различитим видовима стваралаштва све до савременог доба.

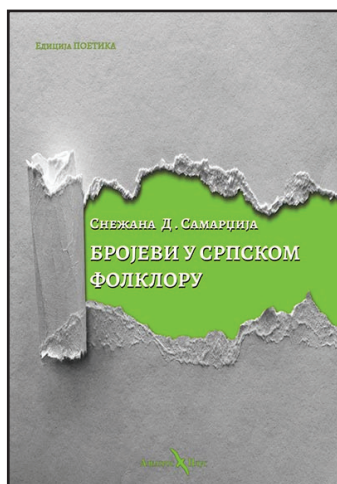
проф. др Јасмина С. Јокић
Универзитет у Новом Саду,
Филозофски факултет
Е-пошта: jasmina.jokic@ff.uns.ac.rs

Примљено: 15. 11. 2021.
Прихваћено: 1. 12. 2021.

Приказ

Симболика и улога бројева у традицијској култури и фолклорном стваралаштву Срба

Снежана Самарџија, *Бројеви у српском фолклору. Од обреда до слике света и од симбола до игре*. Београд: Албатрос плус, 2020, 167 стр.

Симболика и улога бројева у традицијској култури, језику и усменом стваралаштву српског народа запажени су у српској научној мисли, али њихова позиција и значај нису систематски испитани и осветљени. Монографија Снежане Самарџије посвећена бројевима у српском фолклору управо нуди концизну и свеобухватну анализу њихове постојаности, функција и симболичког набоја у усменом стваралаштву и народном животу Срба.

Систематично и подробно, ауторка испитује значења бројева и њихову улогу у формирању слике света, народној перцепцији просторних и временских димензија и односу који се успоставља према религијским и митолошким представама. Полазећи од формулативне употребе бројева у конкретним усменим жанровима попут епских и лирских песама, кратких говорних облика, те у усменим прозним врстама, Снежана Самарџија бројеве сагледава с различитих становишта. Пажљиво пробраним примерима из српске усмене књижевности и традицијске културе, ауторка упућује на то како се „захваљујући искуству утемељеном на опажању и аналогјама“ помоћу бројева исказује народно поимање природних процеса и одређених појава, и формира комплексно симболичко уобличавање света.

У уводном делу студије даје се осврт на универзалну симболику бројева у различитим културама и друштвима. Наводећи примере који показују богатство и разноврсност симболичких представа везаних за бројеве, те ослањајући се на речнике симбола Ханса Бидермана и

Жана Шевалијеа и Алана Гербранта, ауторка указује на то да су многим древним културама заједничка значења једноцифрених и неких вишецифрених бројева. Њихова симболика показује се као постојана и универзална, док ослањање на митолошке и религијске слојеве умножава и усложњава њихова значења.

Пажња је посвећена и проучаваоцима који су раније покретали питања у вези са симболиком и улогом бројева у српском фолклору, премда је њихово освртање на бројеве било узгредно и најчешће дигресивног карактера. Бавећи се епском стилизацијом, Томо Маретић је указао на постојаност и формулативност бројева у народној епици, док су Драгутин Костић и Светозар Матић проширили своја запажања о „стајаћим бројевима“ и на терен усмене прозе. Ауторка се ослања и на рад Марије Клеут, која карактеризацију епских јунака доводи у везу са функцијом бројева у нашој епици. Узимајући у обзир спорадична запажања других истраживача, студија разматра улоге и значај бројева у српском фолклору. Бројеви се посматрају као изражајно средство којим се описује свет усменог књижевног дела, али и поима живот са становишта традицијске културе.

Снежана Самарџија испитује семантички импулс једноцифрених и појединих вишецифрених бројева, откривајући у пословичким формулацијама, изразима и епским формулама њихова разнолика значења и вредности, те начине квантификовања света у различитим врстама народне књижевности и традицијској култури. Указујући на ширење и усложњавање спектра њихових улога, ауторка настоји да истражи сижејни и стилски потенцијал бројева, посебно бројева један, два, три, четири, седам, девет, дванаест.

Поглавље „Бројање, одбројавање и умножавање бројева“ осветљава место и функцију бројева у структури фолклорног текста. Ауторка запажа да се обредно-магијски и митски слојеви значења бројева често преплићу са сижејним обрасцима. С друге стране, развијање одређеног сижеа одвија се неретко науштрб слојевитости значења бројева, па они у формулативном изразу опстају као „придружен члан, прилагођен одређеној слици, чак и када се успоставља сложенији бројчани низ“.

У поглављу „Поигравање са рачуницом и приповедањем“, осветљавају се основне поетичке одлике гаталица, чији структурални модел често подразумева укључивање бројева. Снежана Самарџија указује на то да поигравање рачунским операцијама и самим нумеричким вредностима бројева јача забавни карактер гаталица. Наредно поглавље, „Бројанице или немушти облик магије речи?“, тематски се приближава претходном јер се такође бави питањем поетичких одлика једноставнијих усмених облика. Нудећи мноштво примера и анализирајући осо-

бености разбрајалица и бројаница, ауторка испитује значење и улогу бројева у њиховој структури и поетици.

У поглављу „Бројање, писање и 'читање' бројева“, интересовање је посвећено питању аутентичног и поузданог записивања и објављивања фолклорне грађе, при чему се проблему записивања бројева прилази са посебним занимањем и пажњом. На примерима једне кратке хибридне приповедне форме и једне гонеталице ауторка уочава начине неутрализације уобичајене употребе бројева и поигравање њиховим нумеричким вредностима и манирима графичког обележавања. Улога бројева, бројних именица и сам поступак рачунања и бројања у овим примерима постају декоративни, док се њихове основне функције искључују и подређују хумору.

Функцијама и значењима бројева у свету савременог човека бави се поглавље „Тринаеста школа, тринаесто прасе и петак тринаести“. Користећи пример броја тринаест, ауторка истиче да се поред нумеричких вредности и прагматичне функције бројева, у савременим културама одржава и симболика коју одређени бројеви за собом повлаче из прошлости. Показује се да амбивалентан однос према броју тринаест и његов семантички потенцијал опстојавају још од античких времена па све до данас.

Нагомилавање нијанси и слојева значења на архаичне семантичке подлоге продубљују симболику бројева и чине их комплексним. Закључно поглавље књиге „Знак и симбол“ расправља о поимању бројева као симбола и могућности да се препознају као ознаке које носе одређен симболички потенцијал. Како је у усменој комуникацији улога бројева условљена контекстом, ауторка указује на њихову пригодну намену у оквиру обредних и магијских радњи, митских и религијских представа. Важан чинилац који утиче на симболику бројева јесу и жанровске законитости, тематика и сижејни обрасци. Ауторка запажа да функције бројева зависе од њиховог семантичког капацитета и да се усложњавају и постају разноврсније што је семантички капацитет већи. Према је у свету савременог човека утилитарна употреба бројева доминантна, архаична значења и древна симболика бројева присутна су и данас, што доприноси да они опстају као значајне и семантички веома потентне ознаке наше свакодневице.

Књига Снежане Самарџије приступа проблему бројева као симбола у српском фолклору са интердисциплинарног становишта. Ауторка разматра жанровски разноврсну грађу и сагледава и проблематизује питање постојаности и функција бројева у усменом стваралаштву Срба, али и шире – испитује културни контекст и начине поимања света из угла патријархалне заједнице и савременог човека чији свет постаје

'глобално село'. Тумачења и запажања представљена у књизи чине резултат дугогодишњих ауторкиних истраживања и преданог рада на упознавању фолклорне грађе. На овом месту она су сажета и организована у прегледну целину у складу с посебним методолошким и епистемолошким захтевима. У књизи су успешно осветљени позиција и улоге бројева у језику, култури и уметности, и уједно испитани разноврсни семантички наноси у комплексном и шароликом симболичком спектру бројева.

мсп Ана Савић
Институт за књижевност
и уметност, Београд
Е-пошта: anagarsija93@hotmail.com

Примљено: 13. 7. 2021.
Прихваћено: 1. 8. 2021.

Приказ

Словенски фолклор и књижевна фантастика

Савремена српска фолклористика VIII – словенски фолклор и књижевна фантастика. Ур. Дејан Ајдачић и Бошко Сувајџић. Београд: Удружење фолклориста Србије, Универзитетска библиотека „Светозар Марковић“; Кијев: Комисија за фолклористику Међународног комитета слависта; Лозница: Центар за културу „Вук Караџић“, 2020, 518 стр.

Образовно-културни центар „Вук Караџић“ у Тршићу угостио је угледне научнике из више словенских земаља у периоду од 27. до 29. септембра 2019. године, поводом одржавања осме по реду међународне конференције *Савремена српска фолклористика*, под називом *Словенски фолклор и књижевна фантастика*. Удружење фолклориста Србије и Комисија за фолклористику Међународног комитета слависта у сарадњи с Универзитетском библиотеком „Светозар Марковић“ из Београда и Центром за културу „Вук Караџић“ у Лозници, одржали су скуп посвећен феномену фантастичног у српском и словенском фолклору

и књижевности. Конференција је изнедрила зборник радова запажених научника на руском, српском, бугарском, украјинском, пољском и енглеском језику. Зборник окупља 31 студију и посвећен је испитивању места и многоструких улога које фантастика остварује у разнородним фолклорним и књижевним жанровима.

Први сегмент зборника носи наслов *На рубу фолклора и књижевности* и обједињује студије које промишљају улогу и значај фантастичног у поетици одређених фолклорних жанрова. Узимајући у обзир поетичке особености неких од жанровских облика фолклора, те поимања стварности у оквиру традицијске културе, радови дискутују и о питању постојања фантастике у појединим фолклорним облицима. Рад Лидије Делић *Јагње ђурђевско, пригушена фантастика жртве* покреће питање фантастике у народним епско-лирским песмама, у којима се у мотиву

трансформације људског бића у животињу, на примеру деце претворене у јагњад, уочава елемент фантастичног из перспективе профаног и реалног, док се с друге стране он доживљава и као доказ чуда и Божје промисли са становишта народног веровања и хришћанства. Смиљана Ђорђевић Белић студијом *Идејни комплекс „веровати у снове“ у светлу реторике истинитости: прилог проучавању жанра на примеру прича о сновима о мртвима*, остварује дијалог с претходним радом, дискутујући о функционисању стратегија „реторике истинитости“ у причама о сновима. Анализирана је теренска грађа уз посебан фокус на чиниоце важне за реализацију веровања (наратор, актери, метатекстуални коментари, хронотоп), културу сневана, те жанровске одлике и наративно обликовање прича о сновима. Бранко Златковић питању фантастике у фолклору прилази на провокативан начин у студији *Култ свиње у устаничкој традицији*, остављајући га отвореним за даља разматрања. На култни статус свиње указује се на примеру анегдота о Карађорђу, где се ова животиња неретко изједначава са вуком, а сам Карађорђе се аналогно повезује са светосавским култом. Мирослава Карацуба у студији *Мотив претворення-метаморфоз у народній баладі південних слов'ян* осветљава жанровске карактеристике народних балада у којима је присутан мотив метаморфозе. Ослањајући се на запажања еминентних фолклориста о овој проблематици, ауторка темељном анализом јужнословенских балада уочава постојање различитих типова фантастичне трансформације метаморфозом. Фолклорним представама дрекавца и њиховим књижевним демистификацијама бави се рад Јеленке Пандуревић *Дрекавац у фолклорном имагинарију и метафоричким структурама културе памћења*. Трагајући за постфолклорном употребом традицијских представа о дрекавцу, студија осветљава карактеристике културе памћења и медијски дискурс коме није непознато реактивирање поменутог мотива. Последња студија у овом сегменту јесте рад Данијеле Поповић Николић *Фантастични елементи у обликовању лика Светог Томе у српским басмама и апокрифима*. Подробно су испитани начини фантастичног обликовања лика Светог Томе као чудотворног исцелитеља у апокрифима, али и опонента и прогонитеља демона у народним басмама.

Средишње поглавље зборника, *Фолклор и фантастика у српској књижевности*, отпочиње радом Ане Вукмановић *Транспозиција мотива метаморфозе у ружу: сусрет фолклора и зенитизма*. Студија разматра трансформацију фолклорног мотива метаморфозе покојника у цвет и његов укрштај са елементима зенитистичких струјања у савременој књижевности, на примеру романа *77 самоубица* Бранка Ве Пољанског. Сава Дамјанов у студији *Улазак вампира у српски роман прати облико-*

вање фигуре вампира у романима српских предромантичара. Осветљен је утицај српске фолклорне традиције на формирање теме вампиризма у раном српском роману, али и трагови предромантичарске европске прозе, западне хорор фантастике и готског романа. Александра Матић радом *Приче о воденици и модерни демони* наставља дискусију о постојању фолклорног предлошка и успостављању идентитета демонског у српској прози. Испитујући хронотоп воденице, у традицијској култури обележеног демонским активностима, ауторка осветљава његову улогу у прозним делима истакнутих српских писаца – *У воденици* Иве Андрића, *Мосту без обала* Миодрага Павловића и *Опсади цркве Светог Спаса* Горана Петровића. Елементима фантастике у поукама и беседама Гаврила Стефановића Венцловића и „богословљењу у стиховима“ Никанора Мелентијевића, Захарије Орфелина и Партенија Павловића, бави се рад Александре Павловић „Многа нека привиђења налична овоме свету“ Гаврила Стефановића Венцловића. Ауторка осветљава утицај украјинске барокне омилитике и уметности на однос поменутих аутора према фантастичном. Данијела Петковић у студији *Волшебни свет смеревоградског града у роману „Деспот и жртва“ Добрила Ненадића* подробно истражује фолклорну матрицу из културноисторијских и демонолошких предања, народних бајки и веровања, те утицај библијских легенди на дело српског писца. Осветљен је удео усмене традиције понајвише у поступцима обликовања јунака, при чему је испитано пишево ослањање на фолклорну потку, али и начини преобликовања фолклорних елемената. Утицај српске усмене традиције на пољу масовних медија испитује Зоран Стефановић у раду *Бајка српска, чаробни напиток руско-амерички: преображај Баш-челика из фолклора у стрип и филм*. Аутор анализира бајковне фолклорне мотиве инкорпорираних у наративни свет стрипа и филма почев од прве половине 20. века, па све до данас. Српском демонологијом бави се и Бошко Сувајџић у раду *Вампир на сцени – после 90 година*, у чијем су фокусу сценске представе вампира у драмским остварењима, на филму и телевизији. Аутор успоставља релацију између демонолошких предања, драма 19. и 20. века у којима се појављује фигура вампира, приповетке *После деведесет година* Милована Глишића, филма *Лептирица* Ђорђа Кадијевића, али и савремених драмских остварења Ђорђа Милосављевића и Данице Николић. Предраг Тодоровић у раду *Фантастика хорора у приповеткама Милована Глишића „Награисао“ и „Бата Мата“* у фокус свог истраживања такође поставља опус српског реалисте. Размотрене су особености хорор фантастике у два Глишићевим приповеткама, при чему је подробно испитан утицај српске фолклорне традиције, али и фантастике Николаја Гогоља. Тијана Тропин у раду *Лик Краљевића Марка у савременој*

епској фантастици осветљава начине конституисања фигуре Марка Краљевића у савременим романескним делима Драгана Р. Филиповића, Бобана Кнежевића и Александра Тешића, и уочава постојање извесних одступања од фолклорног предлошка и српске народне традиције, као и неоспоран утицај западне епске фантастике у формирању Марковог лика.

Треће поглавље зборника, *Словенски фолклор и фантастика у словенским и несловенским књижевностима*, отпочиње студијом Дејана Ајдачића *Фолклорни жанрови и њихови преображаји у приказима демона у словенским књижевностима 19. века*. Испитани су ренаративни токови и жанровске промене настале инкорпорирањем демонолошких мотива и тема из усмене традиције у књижевна дела 19. века. Ненад Благојевић у раду *Проблема отношения фантастического и аллегорического в романах Пелевина „Empire V“ и „Бэтмен Аполло“* разматра обраду мотива вампира у делу опуса Виктора Пељевина. Студија показује како су фантастични мотиви у романима руског писца трансформисани у алегоријске представе нове реалности, при чему их аутор вешто користи као метафору свеопштег слома система вредности и социјалног колапса. Елена Борисова у раду *Наследството на Богомили-те като метафизично пџтуване кџм себе си в романа на Емил Андреев „Лудят Лука“* разматра заоставштину богумилских знања и симбола у савременој бугарској књижевности. Она испитује пут ка самоспознаји у романескном делу Емила Андрејева, на којем се сустичу садашњост, прошлост и будућност. Украјинска научница Аља Демченко испитује провокативан однос између постмодернистичких стремљења и фолклорних елемената у савременој украјинској књижевности. У студији *Антиутопична повість „Очамимря“ О Ирванця: посмодерністська інтерпретація фольклорних жанрів* уочавају се реинтерпретирање усмене традиције и пародија фолклорних жанрова попут бајке, предања, баладе и других облика, како би се створила романескна слика света песимистичног призвука. Рад Зорице Ђерговић Јоксимовић *Словенски корени „Америчких богова“* бави се утицајима словенске митологије на дело савременог америчког писца Нила Гејмена. Ауторка указује на значај поменутог романа у промовисању словенске митологије међу америчком читалачком публиком, истичући значајну улогу словенских митолошких бића (вила, русалки, вампира, Чернобога, Бјелобога) на структуралном плану романа. Елена Ковтун у тексту *„Канон“ и интертекст „посмертного бытия“ в фантастике XX–XXI вв.: к постановке проблемы* расправља о теми загробног живота у фантастичној књижевности савременог доба. Истражене су представе оностраног света у делима 20. и 21. века, начини конституисања слика загробног живота, те његове нај-

чешће просторне и темпоралне одлике. У раду *Slavic Folktale Characters in Serhiy Oksenyk's Fantasy Trilogy Walking, Flying, Floating*, Татјана Пјазанцева бави се трансформацијом фигура јунака словенских народних приповедака у постапокалиптичној фантастичној басни Сергеја Оксеника. Ауторка указује на иронични отклон у формирању ликова фантастичне трилогије који извориште имају у народној традицији, а уобличени су у складу с поетиком постмодерног остварења и очекивањима савремене публике. Роман Сапењко у раду *Fantastyczność w kontekście koncepcji mitu Aleksego Łosiewa* даје аналитички осврт на концепције фантастичног у књижевности и уметности. Пољски аутор предочава најважнија запажања и сазнања о овоме феномену и уједно разматра тачке њиховог приближавања поставкама изложеним у Лосевљевој *Дијалектици мита*. Богдан Троха у тексту *Renarracje słowiańskich motywów ludowych we współczesnej fantastyce* такође испитује феноменологију фантастике. Он разматра како се мотиви из словенског фолклора укључују у савремену фантастичну књижевност и уочава начине ренарације матрица преузетих из фолклорне традиције у популарну књижевност. У раду *Baśń nad baśniami Wojciecha hrabiego Dzieduszyckiego – pierwsza mitologia Słowian?* пољска научница Марзана Ужђицка бави се делом *Бажка над бажкама*, истражујући зачетке научног изучавања пољске и словенске митологије у 19. веку. Размотрене су жанровске особености дела, као и ауторов однос према разноликој и плодној словенској фолклорној традицији. Лариса Фиалкова у студији *Алтернативное славянское фэнтези американских писателей* осветљава интересовање америчких ауторки савремене фантастичне књижевности за словенски фолклор. Испитује се утицај словенске фантастике на америчку прозу почев од 80-их година 20. века до данас, а у средишту пажње су првенствено путеви и начини преношења фолклорних мотива из словенских народних традиција у америчку књижевност. Књижевно дело Ладе Лузине анализира Тетиана Хајдер у студији *Фольклорні мотиві в творах сучасної української письменниці Лади Лузіної*. Методично су размотрени фолклорни елементи фрагментарно присутни у карактеризацији неких од јунака у циклусу романа *Вештице у Кијеву*. Тетјана Цепкало ауторка је рада *Ритуально-міфологічна своєрідність поезії Віри Вовк*, у којем се бави специфичностима митског мишљења у поезији украјинске књижевнице. Студија осветљава мотиве древних словенских митских представа, ритуалних радњи, архетипских слика, и указује на песникињино значајно ослањање на мотиве позајмљене из хришћанске религије. Украјинска научница Наталија Чаура у тексту *Фольклорний дискурс у контексті часопису „Кур’єр Кривбасу“* дискутује о позицији и значају фолклора на страницама савремене периодике, узимајући као пример

часопис „Курир Кривбас“ (2009–2011). Запажен је значајни удео фолклорне традиције у савременој украјинској књижевности, а часописи посвећени уметности, култури и књижевности препознати су као важно оруђе за очување националне и културне самосвести и идентитета. Зборник затвара студија Марије Шаровић *Мотиви фолклорне фантастике у роману „Врзино коло“ Марине Ахмедове*, у којој се промишља уплив словенске фолклорне традиције у поменуто романескно дело, као и могуће компаративне паралеле романа Врзино коло са прозом Николаја Гогоља и Милована Глишића.

Зборник *Словенски фолклор и књижевна фантастика* представља изузетно интердисциплинаран и значајан прилог словенској фолклористици и науци о књижевности. Бројни аутори из више различитих словенских земаља успостављају дијалог о феномену фантастичног у фолклору и књижевности, отварају провокативна питања, продубљују и допуњују постојећа запажања и сазнања. Зборник се одликује методолошким плурализмом и предочава више перспектива и становишта са којих се може приступити поменутој проблематици. Постављена тема није исцрпљена и остаје подстицајна за даља разматрања, нудећи значајно усмерење за даља истраживања о улози фантастике у словенским књижевностима и фолклору.

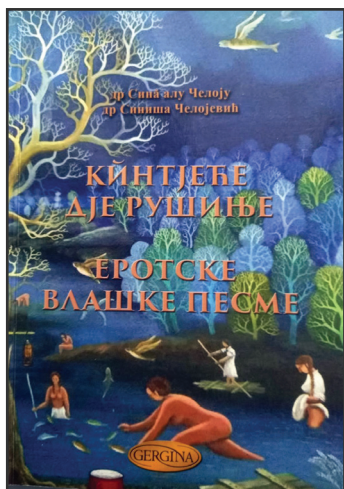
мср Ана Савић
Институт за књижевност
и уметност, Београд
Е-пошта: anagarsija93@hotmail.com

Примљено: 26. 1. 2022.
Прихваћено: 10. 2. 2022.

Приказ

Влашки еротски фолклор

др Сина алу Челоју / др Синиша Челојевић, *Кинтјеђе дје рушиње / Еротске влашке песме*, Њиготјин: Gergina, 2021, 97 стр.

Да су још увек живе мале и маргиналне форме традиционалног фолклора и да није касно да се оне на неки начин прикупе и објаве, сведочи недавно објављена збирка влашког еротског фолклора Синише Челојевића.

Цела збирка штампана је на влашкој ћирилици, само је уз наслов дат и превод на српски језик (*Еротске влашке песме*, мада би тачнији еквивалент било *Срамотне песме*, што има своју паралелу у вуковским „срамотним речима“). Аутор збирке, Синиша Челојевић, лекар по основној професији, у кратком уводу на влашком дели са читаоцима своје недоумице око објављивања ове књиге. Закључује: „од када је света певале су се срамотне песме“, али ипак, за доба младости једна влашка песма каже: „љубав је тешка болест, нико се од ње не може спасти“. И тако и Власи, као и сви други, воле љубав, воле да од других слушају срамотне песме, а када је потребно и сами да их казују. Збирка садржи 71 еротску песму „из свих крајева у којима живе Власи“, а све су записане на локалним говорима (у дијалектолошком смислу влашки говори се у збирци одређују као крајинско-тимочки и хомољско-браничевски дијалекат). Аутор позива читаоце да му помогну у прикупљању других варијаната да би се могла штампати и следећа књига.

Аутор своје име потписује у влашкој варијанти, са додавањем места порекла – Прахово (Синђ алу Челоју – Праовјану), а тако су потписани и неки други казивачи. Према оригиналним влашким надимцима казивача може се приближно реконструисати ареал одакле су поједини текстови, али је евидентно да су у већини из Неготинске крајине: Вратна (Борика Врџану), Валакоње (Дрнда ћи ла Валакуање), Танда (Пјун ћи

ла Танда), Радужевац (Динка лу Стојан дјин Радђавџац), Велика Каменица (Бадја дји ла Камица Маре), Слатина (Кера слатјинашу), Боговина (Жарку бандашу ђин Боговина), Јабуковац (Лаутари ђин Јабуковџац), Шипиково (Таљијану дји ла Шипикова), Кобишница (Ђорђе Миуловић дјин Кобишница), Мокрање (Жика алу Пандуру ђин сату Мокрањ), Прахово (Воја алу Бица, Праовјану).

Неки текстови су снабдевени прецизнијим подацима: неколико песама су певали виолинисти (лаутари) Риста Голубовић из Осаонице и Радиша Грујић из Церемошње, а забележио их је Живорад Томић из Осаонице; нажалост, други подаци о времену, околностима и начину записивања нису наведени.

Уз поједине текстове стоји напомена да припадају традиционалном фолклору (дјин лумје/*djin lumje* – што би одговарало термину традиционалан). Неке су ауторске: тако, на пример, уз њих неколико стоји да их је написао Љуба Војводан, пет је написао Мики Трајиловић из Прахова (дјин Праова), једну Љубица Болдескић, две Бранко Олар, једну Слободан Цветић из Табаковца (Табаковац), једну Станиша Пауновић, две Санду алу Пјатру Иљија Радји из Мале Каменице (Камица Мика). Ипак, за неке текстове није једноставно установити да ли припадају традиционалном фолклорном репертоару или су ауторски.

Пада у очи честа употреба иницијалне фолклорне формуле 'зелено лишће' + 'нека биљка': фуаје вјерђе ђе сусај (са варијантом на другом влашком говору: фуаје вјарђе да сусај [врста жутог цвета, *Sonchus*]) / фуаје вјердје дје ајуш [дивљи лук, *Allium sylvestrum*] / фуаје вјарђе да маур [мухар, *Setaria*] / фуаје вјарђе голопър / Фрундза вјарђе, голопър / фуаје вјарђе, куадă скуртă / фуаје вердје дј-о ноја. Ове формуле су конзервирале данас већ вероватно заборављене фитониме (или њихове замене на месту на коме се у формули очекује неки фитоним), али аутор овог приказа није успео све да преведе. Из лингвистичког угла гледано, већ и само документовање текстова са данас семантички непрозирном лексиком има изузетну вредност.

Да је модел формуле 'зелено лишће' продуктиван у влашком еротском фолклору сведочи ауторска песма Микија Трајиловића у којој овом формулом почиње свака строфа двостиха (Фрундза вјерђе ђе шимшир / Фрундза вјерђе ђе рогоз итд.), а у којој се ради риме користе други, и данас препознатљиви влашки фитониме ('шимшир', 'рогоз' итд.).

И за неке друге текстове би се са великом вероватноћом могло закључити да припадају традиционалном фолклорном репертоару, на пример, за варијанте песме 'Послала ме мама у планину' (М-а мјнат мума ла мунтје / М-а тримјес мујка ла мунђе).

Без обзира на извесно неслагање у савременој методологији публикавања фолклорне грађе, издавање збирке влашког еротског

фолклора представља важан догађај у српској фолклористици. Преостаје нада да ће сарадници „Гергине“ наставити са прикупљањем оног што се данас још увек може прикупити од влашког традиционалног фолклора, а у који свакако, као што је то учињено и у овој збирци, треба укључити и све записе савременог, па и ауторског фолклора.

Издавач збирке је неготинско удружење „Гергина“. Како стоји на сајту овог удружења, након усвајања влашке азбуке, 24. јануара 2012. године, „Гергина“ је издала тридесет књига на влашкој латиници и влашкој ћирилици. Иначе, ово удружење основала је група грађана 2009. године са циљем очувања културног наслеђа Влаха неготинске и Тиомочке крајине.

Издања издавачке куће „Гергина“ тешко се могу наћи у књижарама и библиотекама. Проблем њихове доступности лако би се могао решити постављањем на интернет. Осим научно-популарних лингвистичких публикација, уџбеника, сликовница намењених деци и ауторске књижевности на дијалекту, неготинска „Гергина“ је, судећи према подацима из Народне библиотеке Србије и сајта удружења (<http://www.gergina.org.rs/izdavacka-delatnost-udruzenja-gergina/>), до сада објавила и неколико значајних фолклористичких издања: године 2014. у суиздаваштву са Националним саветом Влаха *Kîntječilji noaštje: sǎnǎtatje ši bukurije* (са приложеним диском); године 2019. етномузиколошку монографију Димитрија Големовића *Власи: традиционална народна музика* и коауторски зборник балада виолиниста из Јабуковца који потписују Синиша Челојевић и Јован Миљковић: *Кѝнтјеће бǎладје уорј ши вјерсурј : лǎутарји ђин Јабуковǎц*. Године 2020. објављене су *Kîntječilji vlahilor/ Vlaške pesme*, а 2021. коауторска збирка бајања Синише Челојевића и Немање Испиривића под насловом *Ǧeskintjeće*.

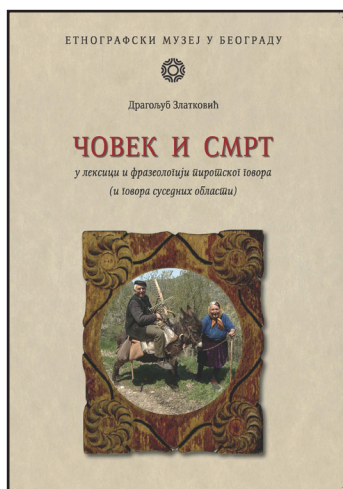
др Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ, Београд
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Примљено: 12. 1. 2022.
Прихваћено: 19. 1. 2022.

Приказ

Болест и смрт кроз призму фразеологије

Драгољуб Златковић, *Човек и смрт у лексици и фразеологији пиротског говора (и говора суседних области)*. Београд: Етнографски музеј, 2020, 416 стр.

Монографија *Човек и смрт у лексици и фразеологији пиротског говора (и говора суседних области)* Драгољуба Златковића, истраживача који је стручној и научној јавности добро познат будући да се прикупљањем језичке и фолклорне грађе бави преко педесет година, објављена је 2020. године у издању Етнографског музеја из Београда. Реч је о књизи која се надовезује на претходно публиковане резултате Златковићевих истраживања. Прву збирку, *Пословице и поређења у пиротском говору*, овај аутор је објавио у *Српском дијалектолошком зборнику* (књ. XXXIV, 1988). У истом гласилу недуго затим публиковане

су и *Фразеологија страха и наде у пиротском говору* (књ. XXXV, 1989) и *Фразеологија омаловажавања у пиротском говору* (књ. XXXVI, 1990). Посебан значај има *Речник пиротског говора*, Том I (А–Њ), Том II (О–Ш), који се појавио у издању Службеног гласника у Београду 2014. Златковић је објавио и више збирки фолклорне грађе која обухвата различите жанрове – приповетке, предања, дечији фолклор, еротски фолклор (*Време уз огњиште. Народне приповетке*, 2002; *Тулу лан, булу лан. Народне дечје умотворине пиротског краја*, 2002; *Гладно грне. Народне приповетке пиротског краја*, 2003; *Дечији фолклор у пиротском крају*, 2003; *Петко и Јана. Ласцивна и скатолошка приповедања, певања и фразе из пиротског краја*, 2004; *Приповедања из пиротског краја*, 2005; *Приповетке и предања из пиротског краја*, 2007; *Ругалице и њима сродни облици у традицији пиротског краја и суседних области*, 2012).

Књига *Човек и смрт у лексици и фразеологији пиротског говора (и говора суседних области)* резултат је вишедеценијског посла, будући да

је аутор, како у предговору напомиње, грађу која је у корпус укључена бележио од самих почетака својих теренских истраживања. Најпре су дигресије везане за болест и смрт бивале спонтано увођене у разговоре, да би од 1990. Златковић на овим темама и посебно инсистирао, препознајући их као важне елементе лексичког фонда пиротског говора, али и релевантне за осветљавање слике света која се кроз језик и фолклор рефлектује. Највећи број примера забележен је у последњој четвртини двадесетог века на подручју општине Пирот, а нешто је мање оних који су документовани од 2003. до 2009. године на територији општина Књажевац и Зајечар.

Изабрану грађу Драгољуб Златковић је организовао у двадесет тематских целина: 1. *Болест и лечење (Има болка, ама има и лек)*, 2. *Шале на рачун старих особа (Насметаше ме доктури те не умре)*, 3. *Смрт и пролазност (Нека прооди, друђи да живе)*, 4. *Дуговечност као основна жеља (Неје си толко ни лоше да си стар човек)*, 5. *Старење у пару (Немаш ли другара, немаш ништа, немаш силу, немаш живот)*, 6. *Старење у свом дому (Да глчи нећи човек у кућу, да има после мене)*, 7. *Старење у самоћи (Само ја и моје срце, никога другог нема)*, 8. *Самоостваривање и свођење рачуна (Тријес човека је од мене потекло)*, 9. *Преношење традиције (Причам на млади што знам, да остане)*, 10. *Сужавање социјалног круга (Дојде си време да човек почње да смета свакоме)*, 11. *Старци као терет у домаћинству (Горчив је леб из чужду руку)*, 12. *Слабљење воље и страх од смрти (Стра си ме, доде)*, 13. *Телесно и духовно опадање (Надол идемо, нагор не идемо)*, 14. *Пропадање села и традиционалног система вредности (Нема више ни кој да гази земљу ни кој да умре)*, 15. *Самоубиство (Турил јуже на гушу, стужнило му се)*, 16. *Час смрти (Душа на коњци)*, 17. *Тужбалице (Леле-леле, мука моја до бога)*, 18. *О покојнику и смрти (Кад дојде смрт, она не пита да ли очеш или нечеш)*, 19. *Погреб и помени (Че прајмо адет, ама нема га дигнемо)*, 20. *Онај свет (Штом умреш, одма си горе)*. Књига садржи и *Предговор*, те списак непознатих речи. Примери су акцентовани и обележен ознаком насеља у коме су забележени. Уз део примера које је аутор проценио као посебно занимљиве, дати су и подаци о казивачима.

Значај монографије *Човек и смрт у лексици и фразеологији пиротског говора (и говора суседних области)* је вишеструк, будући да се њен допринос везује за више научних дисциплина. Публикована грађа представља изузетно богат корпус за лингвистичка истраживања различитих профила: дијалектолошка, фразеолошка и сл. Корпус нуди могућност за антрополошка разматрања концептуализације појма смрти (у конкретном случају – у свести говорника призренско-тимочке дијалекатске области). Коначно, грађа се показује као погодна и за фолклористичка проучавања. Осим паремиолошких жанрова (изрека, послови-

ца, пословичких поређења), у материјалу се могу наћи и веровања (о смрти, загробном животу и сл.), подаци везани за традиционалну медицину (магијско лечење и лечење биљем), фрагменти усмених историја и (ауто)биографских наратива, анегдоте. Ево неких од таквих примера:

– Цел дњн је башта ми тија дњн косил. И сено натоваримо на кола у Јавор. И четри километра до село доведе се на кола-та преко сеното. И испрегну краве и затвори и у шталу. Рече: – Прво да одвржемо сеното! И док одврзувамо и он помага. И после рече: – Ви једете, вечерајте, ја не могу. Ја че са умрем! И отиде у школско там, а ми по њега. И одједампут сестра ока: – Тата паде и умре! (стр. 352)

– За зуб лечење, каранфил. Загризе се и држи у зуб цел дан, и престане. И тов ситан каранфил. (...) За раматизат је лек непрегорело ђубре. (...) За смирење се квасьц пило по два-три месеца. (стр. 17)

– Реза, това је жьчка, ћеска сас жьчку од говедо које је болувало оди жутицу, а сас това се лече човеци који боли жьчка, који имају жутицу. Говедо много рове кад оди това болује. И касапин показује ћескуту. И на мушко дава оди мушко, а на женско оди женско. Ћеската се осуши и после се смеље. Ка се човек лечи с това оно се тури у љуту ређију у ређиску чашу, па се изнесе надвор и чашата се тури на чандије, а одјутро се пије наше срце. (стр. 35)

– Како се доселимо у Пирот несмо имали ништа, на војничћи куфер смо јели. И Голуб из Лукању ни направи два кревета-ногаре да има на кво да спимо. И док несмо направили и наплнили кућу несъм знал ни празник ни делник. Све моје време је прошло у работу, цел живот: дању фабрика, а поподне на куће радим за паре. И са ка требе да поживим, снајде ме болес. (стр. 171)

– Ставили се лењав и болан, па лењавјат рекъл на болнотога: – Е, ти че се лечиш па че се олечиш, ама куде ја да се денем? Од мојту болку лек нема! (стр. 37)

Посебну пажњу привлачи последњи сегмент књиге који доноси тужбалице, од рудиментарних до изразито развијених. Неки од текстова рефлектују и представе о путу душе након смрти, оном свету, а неретко садрже и детаље социјалне реалности у којој се одвија импровизација.

Бегете жене Сока да повика! И Сока приде и почне: – Тетине, тетине / Ти си, тетине, добро направи што си умре / Па

ти, тетине, има са да отидеш на онија свет / А там че те, тетине, сретну наши који су там / Че те сретне, тетине, мој башта Тошка / Че те пита, тетине, какво је при нас / А ти знајеш, тетине, дека је бил социјалист / А ти му, тетине, само кажи да је Срета Сурданов кадија / И кажи му, тетине, да му је брат Драга судија / А он че се сети, тетине, тетине / А он че се сети каква је, тетине, дњњс при нас оправија! (стр. 335)

Монографија *Човек и смрт* леп је и пажње вредан допринос Драгољуба Златковића науци и култури и представља један од видова очувања језичког наслеђа.

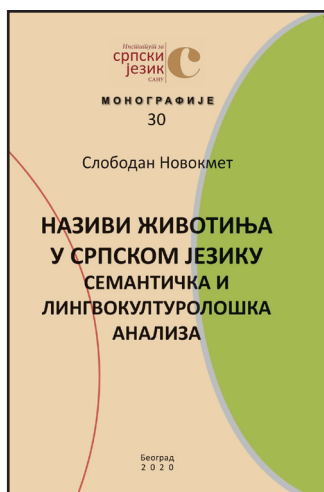
др Смиљана Ђорђевић Белић, виши научни сарадник
Институт за књижевност
и уметност, Београд
Е-пошта: smiljana78@yahoo.com

Примљено: 8. 1. 2022.
Прихваћено: 15. 1. 2022.

Приказ

Допринос познавању српске зоолошке лексике

Слободан Новокмет, *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 340 стр.

Студија Слободана Новокмета *Називи животиња у српском језику – семантичка и лингвокултуролошка анализа* настала је на основу рукописа докторске дисертације *Семантичка анализа лексема са значењем животиња у савременом српском језику*, која је одбрањена 2016. године на Филолошком факултету Универзитета у Београду под менторством проф. др Рајне Драгићевић. Монографију чини седам поглавља: 1. *Уводне напомене* (стр. 11–18); 2. *Теоријски оквир истраживања* (стр. 19–51); 3. *Семантичка анализа секундарних значења зоолошких лексема – зооними као материјалне реалије и креације* (стр. 53–104); 4. *Појмови који припадају култури, природи, људским, животињским и биљним организмима и ономастици* (стр. 105–165); 5. *Секундарне семантичке реализације зоолошких лексема које се односе на човека* (стр. 167–291); 6. *Препоруке за унапређење лексикографске обраде зоолошких лексема* (стр. 293–301) и 7. *Закључна разматрања* (стр. 303–309). Уз ових седам поглавља књига садржи и *Реч аутора* (стр. 9), *Списак извора, речника и веб-сајтова* (стр. 311–312), *Цитирану литературу* (стр. 313–322), *Именски регистар* (стр. 323–325), *Регистар појмова* (стр. 326–336), *резиме на енглеском и руском језику* (стр. 337–340), као и део *О аутору* (стр. 341). Поглавља унутар монографије су издељена на потпоглавља, што доприноси читљивости и прегледности грађе, којој доприносе и закључци и запажања дати у табелама.

Предмет истраживања ове студије јесте зоолошка лексика српског језика (и то монолексичке зоолошке јединице, а у обзир нису узимани

вишечлани спојеви, тј. двочлане синтагматске конструкције нпр. *слепи миш, дивља свиња, бодљикаво прасе* и сл.) и њена лексичко-семантичка и лингвокултуролошка анализа. Материјал за истраживање зоолошких лексема сакупљен је из више лексикографских извора чију основу чини *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, али је придодата и грађа прикупљена из других релевантних речника српског језика (нпр. *Речника српскохрватскога књижевног језика, Двосмерног речника српског жаргона и жаргону сродних речи и израза* Драгослава Андрића и сл.), као и грађа сакупљена из разговорног језика и електронског корпуса. Истраживање пре свега има лексиколошки и лексикографски карактер, али га тематски корпус усмерава на интердисциплинарну обједињеност различитих друштвено-хуманистичких дисциплина. Као што аутор у раду истиче, животиње су врло важан део културног, митолошког и фолклорног наслеђа српске културе и носиоци различитих симболичких вредности важних за мапирање колективне слике света и националних концепата у култури српског народа (стр. 15–16), што ово истраживање чини лингвокултуролошки утемељеним.

Један од циљева овог истраживања је да се полазећи од лексикографских дефиниција лексема из корпуса испита природа њихове полисемантичке дисперзије и принципи у формирању њихових значењских структура, затим да се успоставе репрезентативне тематске категорије и њихови чланови, да се помоћу анализе досадашњих поступака лексикографске обраде секундарних значења лексема у речницима, пре свега у *Речнику САНУ*, да предлог за унапређивање процеса обраде полисемантичких лексема у дескриптивним речницима, јер ће се темељним увидом у значења забележена у речницима олакшати допуне и обједињења секундарних реализација зоолошких лексема. Један од циљева је и да се употпуне семантичке структуре значењима која су потврђена у језичкој пракси, али не и у речницима. Утврђивање побуда при заузимању одређеног става према датој животињи помогло би осветљивању језичке слике света српског говорника, а с обзиром на то да језичка слика света јесте израз човекове способности да моделује и структурише слику стварности у одређеној лингвокултуролошкој заједници и с обзиром на то да је она одраз наивне стварности једне лингвокултуролошке заједнице, није необично што међу лексичким јединицама којима се номинују животиње, као што су нпр. *коњ, вук, медвед* или *змија*, налазимо много примера где се оне доживљавају као носиоци одређених културолошких стереотипа који се креирају управо на специфичној слици света те културе и традиције (стр. 19–20). Животињски свет одувек је фасцинирао човека који је покушавао да открије дубље значење сваке животињске врсте, а повећано интересовање мо-

дерне лингвистике за улогу метафоре у језику и култури условило је учесталије бављење зоонимима као носиоцима компонената језичке слике света лингвокултуролошких заједница (стр. 24).

Друго поглавље *Теоријски оквир истраживања* даје систематичан и врло подробан приказ бављења зоонимима у разноликим дисциплинама науке о језику: ономастици, фразеологији, лексикологији, когнитивној лингвистици, из аспекта српских истраживања, али и из угла компаративног проучавања. У завршним напоменама овог поглавља аутор се бави семантичким компонентама зоонима у лексикографској обради на примерима из *Речника САНУ*, указујући на неуједначеност лексикографске интерпретације зоонима, предлажући општу схему начина њиховог дефинисања.

У поглављу насловљеном *Семантичка анализа секундарних значења зоолошких лексема – зооними као материјалне реалије и креације* аутор анализира секундарна значења зоонима из сфере материјалних реалија и креација, при чему уочава да у сродним словенским језицима постоје слични, али не и исти механизми мотивације секундарних значења зоонима у сфери материјалних реалија, тј. да се асоцијативне везе између изгледа и функције изворних зоонима и различитих циљних предмета и њихових делова успостављају по сличним когнитивним законитостима, док се различити могу приписати културолошком контексту, а сличности објаснити и међујезичким лексичким позајмљивањем (стр. 56).

У склопу трећег поглавља помоћу семантичког критеријума издвојено је једанаест тематских група и то: тематска група оруђа (направа, алатки, справа и сл.; нпр. *ала* у значењу „справе с решетком за гњечење и цеђење воћа и поврћа, нарочито парадајза“), тематска група оружја и делова оружја (нпр. *орлић* „ороз на пушци, пиштољу, окидач“), тематска група предмета који служе за игру и инструмената (*певчић* је „дечја свирала у облику малог певца“), тематска група накита (*боа* је „женска огрлица у облику змије од крзна или перја“), тематска група спортских помагала (*рода* јесте „врста пиштоља за гађање“), тематска група саобраћајних појмова (*глиста* представља „карту за више возњи у градском саобраћају“), тематска група одевних предмета (*кенгур* је „грудна носилка за бебе“), тематска група грађевинских појмова (*јарац* је лексема која означава и „зидарске ногаре“), тематска група војне опреме и појмова у вези с војском (*мушица* у војничкој терминологији означава „део нишана који се налази на врху пушчане цеви, предњи нишан“), тематска група електронских уређаја (*бубица* је „мали микрофон“, *лајавац* означава „мегафон“) и тематска група производа животињског порекла (нпр. ставила је *лисицу* око врата (крзно од лисице)).

Зоонимске метафоре детаљно представљене у књизи показују и доказују важност животиња у свету људи. Основни лексички механизам у реализацији секундарних значења у сфери материјалних реалија јесте метафора (ређе метонимија), и то је у већини примера употребљена сликовна метафора. Закључна разматрања овог поглавља показују да је у преносу зоонимске номинације на појмове из материјалне културе највише представника животињског света из домаћих животиња.

У четвртном поглављу дата су четири семантичка поља и појмови означени секундарним значењима зоонима, односно: култура (народна култура и живот; симболи; апстрактни појмови; спортски жаргон; мерне јединице, новчане јединице), природа (појмови из природе), људски, животињски и биљни организми (органи и делови тела; болести, ране, повреде) и ономастика у склопу које се налазе представе и употребе назива животиња као антропонима и фитонима.

У петом поглављу уз помоћ лингвокултуролошког, когнитивног и лексиколошког приступа аутор долази до система вредности српске језичке заједнице која се огледа у тзв. зоонимској метафорици (животињским називима који се односе на човека) користећи теорију о *Великом ланцу постојања* према којој се појмови на вишој лествици (нпр. Бог, човек) могу објашњавати помоћу оних на нижој лествици (нпр. животиња, биљка, инаниматни објекат), подразумевајући колективне стереотипе о животињама. У наставку С. Новокмет човекове атрибуте дели на три аспекта: физички изглед (спољашњи изглед, стање и начин кретања), духовне особине (карактер, понашање, емотивна стања, расположења и интелигенција) и сексуалност, док се као посебне групе издвајају: хипокористици, увредљиви називи, називи за различите друштвене групе и занимања, као и називи за људе посебних физичких обележја. Закључци који се подробном анализом издвајају јесу: најнегативније особине човека, за оба пола, у српској култури добијене помоћу зоонимских метафора јесу прекомерна или недовољна величина (*кома-рац, мечка*), непривлачан физички изглед (*зуштер*), успорено кретање (*слон*), доб (*кљусина*), ниска хигијена (*крмача*); глупост се повезује са негативним облицима друштвеног понашања попут примитивности, некултуре, грубости и сл., а особине глупости се као циљни семантички домен мотивишу компонентама величине и кретања животиња, али и културолошким стереотипима, конфесионалним ставовима и прецедентним текстовима. Закључено је и да се код жена више инсистира на привлачном физичком изгледу (*мачка, риба*), а код мушкараца на храбрости и јунаштву (*вук, лав*). Неке од особина које се у српској култури кроз примере зоонимских метафора посебно вреднују јесу: памет, култура, пристојност, храброст.

У одељку *Препоруке за унапређење лексикографске обраде зоолошких лексема* С. Новокмет је уочио да се при процесу лексикографског дефинисања зоонима јављају одређене неуједначености, пре свега у распореду надређених и подређених терминолошких појмова у семантичкој организацији дефиниције, тачније, постоје случајеви да два хиперонима нису у односу скупа и подскупа. Аутор сматра да при дефинисању основног појма треба водити рачуна о семантичким компонентама које представљају најважнија обележја животињске врсте и које треба хијерархизовати према логичким и хронолошким приоритетима. Он, такође, сматра да лексикографи у речничким дефиницијама треба да нађу правилан однос између лингвистички релевантних информација, формирајући конотативну евалуацију појма у одређеној култури, и научно-терминолошких информација.

У својој студиозној монографији компаративним истраживањем које укључује интердисциплинарну повезаност лексикологије, лингвокултурологије, културологије, етнологије, митологије и фолклористике, Слободан Новокмет нам даје одговоре о значају животиња у српском језику, култури и традицији. Бавећи се подробно и врло темељно културолошко-лексиколошким аспектом зоонима у српској култури и традицији, стереотипима и језичком сликом света, аутор је осветлио веома важан део србистике и стога ова студија може бити од велике користи наведеним дисциплинама, али и драгоцену у проучавању српског језика као страног.

Мср Јована Љ. Димитријевић
Институт за српски језик САНУ, Београд
Е-пошта: dimitrijevic.office@gmail.com

Примљено: 8. 11. 2021.
Прихваћено: 1. 12. 2021.

Приказ

Носталгична сећања на празнике, обичаје и свакодневицу Срба у Румунији

Благоје Чоботин, *Из прошлости Кетфеља – празници, обичаји, свакодневица*. Темишвар: Савез Срба у Румунији, 2021, 132 стр.

У монографији *Из прошлости Кетфеља – празници, обичаји, свакодневица*, чији је аутор Благоје Чоботин, кроз кратке приче представљена су његова сећања која се односе на празнике и обичаје, као и на сегменте свакодневног живота који су Србима у Кетфељу, али и у околним српским селима у Румунији, били део празничног и ванпразничног времена. У форми кратких „прича“ аутор више у литерарној него у стручној форми указује на суштину празника, обичаја или других свакодневних послова карактеристичних за српски народ у Румунији.

Кроз педесет и две кратке „приче“, аутор читаоца упознаје с оним празницима и обичајима који су прослављани у српској заједници. Углавном су то они празници који су одражавали јединство и заједништво породице и сеоске заједнице. До скорашњег времена било незамисливо да се занемари њихово празновање, али и одржавање обредно-обичајне праксе која је била незаобилазни садржај сваког празника, а чији се опис може прочитати у монографији. „Приче“ о празницима и обичајима аутор употпуњава „причама“ из свакодневице. Те „приче“ се односе претежно на предмете и догађаје који су обележили негдашњи сеоски живот српског становништва. Наслови ауторових „прича“ показатељ су читаоцу о чему је било битно да се остави траг, али такође указују и на значај за сеоско становништво појединих празника и обичаја да би се путем записа сачувало о њима трајно сећање. Када се „приче“ читају, приметно је да у њима провејава ауторова носталгија за прошлошћу и данима детињства.

„Скоро је невероватно како нас поједини мириси или укуси враћају у ближу или даљу прошлост, па чак и у безбрижне дане детињства или нас подсећају на поједине тренутке из живота који су нам остали у сећању и који су нам толико драги“ (стр. 24).

Сећања прате мање или више живот сваког човека, а нарочито када зађе у одмакле године и када појединац сећањима оживљава прошлост, а често и време детињства. Аутор своја сећања оживљава кроз одрастање свог унука указујући и на разлике између свог одрастања и одрастања свог унука.

„Често пута, гледам свог унука којем је сада скоро осам година и нека ми језа пролази кроз цело биће. Размишљам да између њега и мене постоји само једна генерација: његових родитеља, а толико велики јаз. У ствари ми припадамо двама различитим временима и световима. Он, овом садашњем, ја, оном прошлом. Између мог и његовог детињства нема ничег сличног, никаква заједничка нит (осим оне духовне, религиозне), која нас повезује. А ради се само о пола века разлике. И између мене и мојих дедова временска разлика је иста као и између мене и мог унука, али између мог и детињства мојих дедова ипак се могу наћи заједнички именитељи. Невероватно колико развој технике и технологије може створити амбис између генерација“ (стр. 26).

Ауторову носталгију за детињством изазивају првенствено празници и њихова обичајна пракса, али и бројни догађаји од којих су само неки добили забележено сећање у књизи, а који су породицу, сеоску а понекад и ширу заједницу одржавали на окупу. Празници, казује аутор, били су „другачији од осталих дана. Бар сам ја тако осећао“. Да су празници заиста били време другости, заједништва уже/шире заједнице, време радости, опуштања и забаве, али и време бриге о будућности, сведоче бројни истраживачи у својим записима и радовима. Аутор као судеоник готово у потпуности ишчезле прошлости Срба у румунском делу Баната запажа да „суштина обичаја значи управо познавање смисла због чега се неки обичај врши. (...) А губљење обичаја и традиције доводи до губљења идентитета као човека, као јединке, као припадника рода у коме се јеси родио, а који са свим својим духовно-моралним, културним па и материјалним вредностима даје идентитет сваком појединцу“ (стр. 42), што је нарочито значајно у етнички нехомогеним заједницама.

Благоје Чоботин је читаоцима представио оне празнике и обичаје који су били значајни за српску заједницу у Румунији у недавној прошлости, фокусирајући се углавном на оне празнике који су били одраз заједништва чланова породице и сеоске заједнице: *Дрен и тодорски коњи (Тодорова субота); Лекарска дијета или православни пост; Мученици, весници пролећа (Младенци); Небеске сузе (Велики петак); Васкрсни понедељак – велика породица; Сеоске славе; Литије; Духовски венчићи; Ивандански венчићи; Петровска јабука; Од Светог Илије сунце све милије; Кринови Пресвете Богородице; Ходочашћа некад и сад (1, 2, 3); Јесење задушнице; Старински начин мерења времена; О празнику Ваведења и манастиру Бездин; Обичаји божјићнопосних дана; Календар од црног лука и василице; Богојављенски обичаји; Срећење господње – православни етос и народни обичаји; Свети Трифун или Велентај деј; Поштовање светитеља – благостање народа; Врбица и врбица; Опасност од заразе на гробљу; Свето-николајевски обичаји.*

Осим празника, Благоје Чоботон смешта у монографију и догађаје из свакодневног живота кроз одабране „приче“ о њима. Свакодневица становника у српским селима у Румунији, нарочито у деценијама после Другог светског рата, није била нимало лака. Као и другде, и код Срба у Румунији свакодневица је била испуњена тешким радом и неизвесношћу, али страхом за опстанак и очување заједнице. Свакодневица, за разлику од времена празновања, била је обележена напорним радом али је то било истовремено и време када су се млађе генерације училе раду и преживљавању помажући старијима. Током свакодневних активности учили су се и навикавали на одговорност и испуњавање обавеза, али су се зато током празничних дана учили радовању, игри и опуштању. Одрастање деце уз рад утискивало је у сећање бројне послове карактеристичне за живот и рад у селу, али исто тако и учествовање у различитим догађајима од значаја за породицу и сеоску заједницу – дружења, славља, туговања и сл. О томе сведоче следеће „приче“: *Штопер (Сејалица за кукуруз); Бунари; Хлеб као образ од Бога (I и II); Треш (Вршећа машина); Кетфељска бела паприка; Круњач – риблер; Заштита од непогода; „Био“ или „не био“ производи; Како се некада брао кукуруз; Банатска бела гуска; Кишница; Кућни сапун; Кљукање гусака; Обичан сеоски зимски дан; Тоцило (Оштрач); Насађивање квочке; Један сеоски дан; Природни фрижидери; Мирис зумбула и стајског ђубрива; Трап за кромпир; Старинска прича; Кетфељске ледарнице; Време да се „владу башиће“.*

Монографија Благоја Чоботина *Из прошлости Кетфеља – празници, обичаји, свакодневица*, како је већ напоменуто, представља ауторова сећања о празницима и обичајима, као и темама које се односе на

свакодневље. Сећања која аутор извлачи из таме заборављања и обасјава светлошћу јавности о животу Срба у Кетфељу и околним селима односе се на празнично/ванпразнично време и права је штета што записи нису садржајно богатији детаљима. Ипак, аутор је успео да укаже на суштину празника, обичаја или других свакодневних послова карактеристичних за српски народ у Румунији, о чему сведоче и приложене фотографије у тексту. Монографија Благоја Чоботина *Из прошлости Кетфеља – празници, обичаји, свакодневица* само је мало ауторово подсећање, а шире упознавање јавности са начином живота Срба у Румунији који је највећим делом нестао и у садашњем времену се углавном чува у сећањима и то претежно старијих становника.

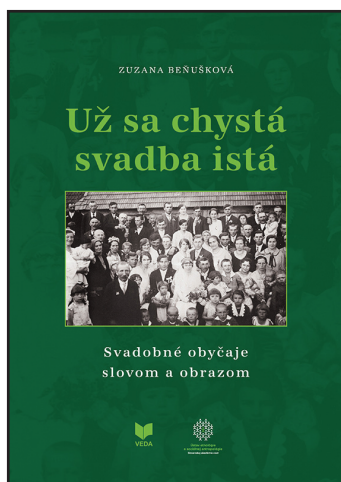
др Милина Ивановић Баришић
Етнографски институт САНУ
Е-пошта: milina.barisic@ei.sanu.ac.rs

Примљено: 26. 11. 2021.
Прихваћено: 15. 12. 2021.

Приказ

О свадби, али и о фотографији и архиву

Zuzana Beňušková, *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom*, Bratislava: Ústav etnológie a sociálnej antropológie Slovenskej akadémie vied & VEDA, 2020, 127 стр.

Књигу *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom* (Свадба се већ спрема. Свадбени обичаји у речима и сликама) Зузана Бењушкове, професорке на Катедри за етнологију и фолклористику Филозофског факултета Универзитета Константина Филозофа у Нитри и у Институту за етнологију и социјалну антропологију Словачке академије наука у Братислави, одликује специфичан приступ проучавању и приближавању широј публици свадбе у Словачкој – путем фотографија, док је текст само пратећи и употпуњујући део. Све фотографије у књизи су преузете из Дигиталног архива фотографија, дијапозитива и цртежа Ин-

ститута за етнологију и социјалну антропологију Словачке академије наука. Овај Архив је формиран 1953. године и систематски је развијан као саставни део поменутог Института. Он садржи више од сто осамнаест хиљада дигитализованих текстуалних, сликовних и мултимедијалних докумената насталих у току научно-истраживачких активности сарадника Института, а мањи део откупом од других институција. Део фотографија у архиву начинили су професионални фотографи, будући да је Институт све до средине 90-их година двадесетог века запошљавао фотографа који је био део истраживачког тима етнолога. Део фотографија које су етнолог донели са терена потиче од информатора – то могу бити оригиналне фотографије или њихове репродукције. На основу приватних фотографија које су информатори давали етнологима, професионални фотограф би сачинио репродукције, а затим су оригинали враћани власницима (осим ако договор двеју страна није био другачији). Како објашњава ауторка, документација дигиталног архива

Института је до сада углавном била коришћена као материјал за истраживање традиционалних културних феномена или као извор фотографија за илустрацију и допуну етнологских публикација. У овој књизи су фотографије из дигиталног архива први пут добиле кључну улогу у приказивању дела обичајне праксе становника различитих региона Словачке у двадесетом веку.

Ауторка свој рад на књизи одређује као архивски, дајући при томе детаљна објашњења о месту и улози документационе фотографије у савременој етнологији. Приликом рада на избору фотографија за књигу намера није била креирање улепшане романтичне слике живота у прошлости. Како ауторка указује, вредност изабраних фотографија је пре свега у информацијама које оне пружају, при чему јесу били узимани у обзир њихов технички квалитет и композиција да би оне уопште могле да буду понуђене читаоцима. Ауторка наглашава да се овде не ради о документарној фотографији у смислу жанровске класификације професионалне фотографије, те да би било прикладније означити их као документационе фотографије, с обзиром на то да је њихов примарни циљ био етнографско документовање истраживаних феномена. Етнографска фотографија је облик професионалне фотографије, не у смислу уметничког израза, већ као део професионалног етнологског рада. У архивским збиркама фотографије су архивирани без модификација и графичких реконструкција или дорада, укључујући и оне које су слабијег квалитета или оштећене, али многе од њих имају или могу имати јединствену документациону вредност. Фотографије публиковане у овој књизи, како објашњава ауторка, нису настајале за потребе јавног приказивања; њихов квалитет не би требало тражити у фотографском изразу, већ у садржају који пружају.

Циљ књиге је да представи део садржаја дигиталног архива Института и да у исто време, посредством фотографија и текста, пружи нова сазнања о традиционалној свадби у Словачкој у њеним регионалним и временским разноликостима. У архиву је велики број фотографија везаних за комплекс свадбених обичаја. Само део фотографија објављених у књизи бележи аутентичне ситуације. Већи је број фотографија на којима људи позирају за потребе истраживања и документовања. Неке од њих су репродукције аутентичних фотографија у власништву информатора, које је начинио професионални фотограф. Поједини снимци потичу од сценског приказивања фолклора, док други представљају реконструкцију обредних ситуација. Многе фотографије прати богат теренски материјал и, на основу њега, публиковане студије, што им даје додатну вредност.

Књига се састоји из два основна дела која се баве свадбеним обичајима – текстуални део (стр. 13–42) и сликовни део (стр. 43–117). Осим

Увода (стр. 6–8) и Закључка (стр. 118), у књизи је и методолошки важно поглавље посвећено месту документационе фотографије у савременој етнологији (стр. 9–12).

Зузана Бењушкова даје осврт на историју склапања брака, разматрајући правне црквене и државне норме, као и њихове промене током времена. Ауторка затим даје осврт на најзначајније студије посвећене свадби у Словачкој, указујући при томе да је свадба веома комплексан ритуал који није било могуће сагледати у целини, већ само путем изабраних аспеката. Свадба је ритуал који у временском смислу може да траје веома дуго. Састоји се од низа предсвадбених, свадбених и постсвадбених сегмената. Ауторка под традиционалном свадбом подразумева свадбу у Словачкој у првој половини двадесетог века, онако како је њен модел реконструисан на основу доступних извора, као и неке његове елементе које су етнологи забележили на терену у другој половини двадесетог века. Од средине двадесетог века свадба се у временском и садржајном смислу редукује, с обзиром на друштвене промене – миграције из села у град, запосленост становништва и ограничен број слободних дана и сл. Промене настале у друштву након 1989. године одражавају се и на свадбу – утицај глобалних трендова постаје евидентан, али у таквим условима и потреба да се традиционални елементи сачувају и употребе, макар само у визуелном смислу. Ауторка пише и о обељжавању годишњица свадби (посебно јубиларних као што је 'сребрна' – 25 година брака, 'златна' – 50 година брака и 'дијамантска' – 60 година брака), што је у Словачкој постало заступљеније у другој половини двадесетог века. У књизи је пажња посвећена и посмртном венчању, када се погреб младе особе организује тако да има атрибуте свадбе.

У другом, превасходно сликовном делу књиге, Бењушкова најпре даје одређење свадбене фотографије – она представља посебан жанр уметничке фотографије; не може се означити као примарно документацијска, али ни као репортажна. Њена сврха је репрезентативна успомена на дан свадбе за младенце, али и за њихове породице. Она се пажљиво чува и преноси потомцима.

У сликовном делу књиге следе објашњења и фотографије чији је фокус на одећи младенаца и сватова. Потом су приказани часници и сватови, па следи део са фокусом на свадбену поворку. Затим су дата објашњења и фотографије свадбених симбола (свадбено дрвце, свадбена застава), па самог венчања. Део је посвећен невестинском оглављу. Следи део о текстилним предметима који у појединим моментима свадбе играју важну улогу, као што су различите врсте пешкира. Следе објашњења и фотографије припреме јела, пецива и торти као и свадбене гозбе. Један део овог поглавља посвећен је музици и плесу на свадби.

Посебан део овог поглавља пружа увид у изабране обредне ситуације. На крају је део са информацијама о миразу, даровима и даривању.

Књига Зузане Бењушкове *Už sa chystá svadba istá. Svadobné obyčaje slovom a obrazom* представља изванредан извор података о свадби у Словачкој у двадесетом веку, као и о ширем друштвеном контексту који се на њу рефлектовао. Књига је актуелна и инспиративна, показује колико плоносан може бити рад са дигитализованим архивским материјалом. Путем свадбе ауторка је испричала занимљиву и поучну причу о дигиталном архиву; путем фотографија из дигиталног архива – причу о свадби.

др Сања Златановић
Етнографски институт САНУ, Београд
Е-пошта: sanja.zlatanovic@ei.sanu.ac.rs

Примљено: 30. 12. 2021.
Прихваћено: 15. 1. 2022.

Приказ

Горанцима с љубављу

Jadranka Đorđević Crnobrnja, *Nismo prekidali sa Gorom. Etnicitet, zajednica i transmigracije Goranaca u Beogradu*, Beograd: Etnografski institut SANU, 2020, 276 стр.

Чини се да су култура и језик Горанаца/Горана постали, посебно током друге деценије 21. века егзотична и веома привлачна тема у балканологији и славистици: у науци у Србији добро је позната капитална дијалектолошка монографија Радивоја Младеновића (2001) и низ његових студија о говору словенских муслиманских насеља на Косову и Метохији. Ту су, као солидна научна основа за даља истраживања два зборника радова у издању Географског института САНУ (*Шарпланинске жупе Гора, Опоље, Средска. Антропозеографско-етнолошке, демографске, социолошке и културолошке карактеристике*, из 1995. и *Горанци, Мусли-*

мани и Турци у шарпланинским жупама Србије из 2000). Осим лингвиста, теренски рад у Гори обављају и етномузиколози – Сања Ранковић и Веселка Тончева, антрополози – Ивајло Марков и Александар Павловић.

Знатно већу пажњу истраживачи су у током прве две деценије 21. века посветили Горанцима у Албанији: лингвисти Клаус Штајнке (Klaus Steinke) и Џељал Ули (Xelal Ylli) објавили су 2010. године трећи том из серије монографија о словенским мањинама у Албанији посвећен Горанима (*Die slavischen Minderheiten in Albanien, 3. Teil*); а Клаус Штајнке је 2016. године објавио и посебну студију посвећену питањима идентитета Горанаца у Албанији и на Косову и Метохији у репрезентативном издању посвећеном теми словенских језика, идентитета и граница (*The Palgrave Handbook of Slavic Languages, Identities and Borders*, T. Kamusella, M. Nomachi, C. Gibson, eds).

Резултати истраживања горанских насеља у региону Голо Брдо у Албанији публиковани су 2013. на руском језику у колективној моногра-

фији тима истраживача из Санкт Петербурга (*Голо Брдо (Gollobordë), Албанија, Из материјалов балканској експедицији РАН и СПбГУ 2008–2010 гг.*). Уредници монографије, Андреј Н. Соболев и Александар А. Новик, објавили су комплетну документацију трогодишњег тимског теренског рада у овој регији која обухвата лингвистички опис (посебно лексику, ономастику и фразеологију, затим сточарску терминологију, родбинску терминологију и породичну етикецију; као и фитонимију) и традицијску културу (материјалну и духовну културу – терминолошки систем; у оквиру обреда и прелаза: рођење детета, посмртни циклус, женску субкултуру; питања идентитета, фолклорне и дијалекатске текстове). Посебно поглавље посвећено је Албанцима у Голом Брду, а на крају монографије наведен је начин архивирања и музеализације прикупљене грађе у Архиву Музеја антропологије и етнологије РАН (Кунсткамера) у Санкт Петербургу. Са своје стране, Институт за славистику РАН из Москве објавио је 2014. зборник радова о Словенима муслиманима на Балкану (*Славјане-мусуљмане на Балканах: јазык, култура, идентичност*), са етномузиколошком и лингвистичком документацијом Горана из Голлог Брда у Албанији Веселке Тончеве и Лучије Антонове-Василеве.

О теми Словена муслимана објављен је 2012. године и у Јапану један зборник радова (*Slavia Islamica: Language, Religion and Identity*), уредници овог зборника су Роберт Д. Гринберг (Robert D. Greenberg) и Мотоки Нوماћи (Motoki Nomachi). Иначе, јапански лингвиста Мотоки Нوماћи обављао је теренска истраживања у Гори и објавио њихове резултате у форми лингвистичких студија – 2018 (*The Gorani People in Search of Identity: The Current Sociolinguistic Situation Among Gorani Community of the Former Yugoslavia*, у зборнику *Славјанская микрофилологија*, Sapporo: Hokkaido University) и 2020 (*The Postposed Definite Markers in the Gorani Dialect of Kosovo: Evidence from Ramadan Redžepilari's Literary Works*, у македонском лингвистичком часопису *Славистични студии* 19).

Фолклористима ће свакако бити од већег интересовања радови Назифа Докле (1945–2014) који је, осим горанско-албанског речника, објавио и неколико збирки горанских народних песама и прича; затим збирке горанске фолклорне грађе Рамадана Реџепларија (1944–2016) који је у рукопису оставио и горанско-српско-хрватско-босански речник. На крају, треба поменути и дела Садика Идризија, пре свега његов *Језик и стил народне поезије Горе* (2012), затим његову нову монографију села *Крушево (Гора)* (2020) која је, као и други радови овог аутора, у целини доступна на интернету. У овом кратком прегледу требало би још поменути да о Горанцима постоје и бројна приватна издања разних аутора до којих је прилично тешко доћи.

Повод за овај кратак лингвистичко-фолклористички библиографски увод на тему (нај)новијих студија посвећених Горанцима дала је једна нова монографија објављена у издању Етнографског института САНУ у Београду. У њој се, наравно, налази и релевантна антрополошка и етнолошка литература на ову тему.

Антрополог Јадранка Ђорђевић Црнобрња истражује миграције и трансформације идентитета Горанаца већ дужи низ година: њена монографија *Нисмо прекидали са Гором* резултат је веома сложеног и захтевног теренског рада у специфичним урбаним условима, пре свега града Београда и у нешто мањој мери града Тутина. У методолошком смислу, свим истраживачима у хуманистичким наукама који примењују квалитативну анализу своје грађе – прикупљене у урбаним условима – ова књига ће бити незаобилазно штиво. Наиме, књига је од почетка до краја аутореференцијална, о тој тако корисној аутореференцијалности сведочи и наслов њеног првог поглавља („Где, када и како сам истраживала“). У њој се, из странице у страницу, откривају тешкоће и ограничења антрополошког рада на пресеку мањинског (и религијског) идентитета, студија рода и студија миграција.

На термиолошком нивоу ауторка се одлучује за фреквентнији и иначе уобичајени егзоним *Горанци*, мада је свесна постојања ендонима *Горани* у самој горанској заједници. Монографија прати миграције Горанаца током друге половине 20. века: у питању су економске миграције и миграције као последица ратних сукоба 1999. године, а затим се бави њиховом интеграцијом као постмиграционим процесом. Читалац, упућен у свакодневни живот града Београда, сусреће се са бројним детаљима које само површно познаје из личног искуства: специјализација Горанаца за посластичарски занат, њихово досељавање у Борчу, наслеђивање породичних занатских радњи, између осталог.

Теренска истраживања која су послужила као једно од полазишта овој монографији трајала су седам година (2012–2019), као основа за анализу и интерпретацију коришћени су искази саговорника, добијени у форми полуструктурираног интервјуа, а саговорници су били претежно мушкарци. За теме разговора одабране су оне 'лакше': нису вођени разговори на теме из области религије и религијских пракси. Као основни симболи горанске етничке заједнице у интервјуима су се издвојили сам појам Горе, горански говор (*нашински*), *Бурен*, женски свечани костим, мушки свечани костим и горанска свадба.

Ипак (како каже и сама ауторка на стр. 26), саговорници су повремено изражавали сумњу да је истраживање политички мотивисано и да је његов циљ да се потврди српско порекло Горанаца. У Србији не постоји институционални ниво повезивања Горанаца; истина, од 2009.

године у Београду ради *Горанска иницијатива грађана*. Ауторка, међутим, упркос свом настојању, није успела да успостави контакт са овом (политичком) организацијом.

Централно поглавље монографије посвећено је теми горанске брачне хомогамије (која укључује сеоску хомогамију), избору брачног партнера, затим савременим начинима упознавања и склапања бракова као и хетерогамним браковима. Из угла културе сећања анализирана су сећања на горанску свадбу (о којој би требало размислити као могућем елементу за заштиту у оквиру нематеријалног културног наслеђа Србије), видео-записи свадбе, а као општа места сећања: невестински костим, *шарање* лица невесте, разни сегменти свадбе, младожењин костим и промене у начину организовања свадбе. Посебно поглавље посвећено је *терлику* (некада обавезни део ношње удатих жена: црни огртач, дужине до колена, кројен у струку) и променама у начину његове израде. Терлик данас Горанке носе углавном само у свечаним приликама – о чему се говори у поглављу посвећеном променама у одевању жена. Постоје и микроразлике међу горанским насељима у одевању жена, тако у селима Млике и Враниште – у традиционалној одећи доминира жута боја. Ове микроразлике су и данас добро познате Горанцима у Београду, у шта се уверио и аутор овог приказа када је свом пријатељу Горанцу показао неколико комада женске горанске ношње купљене на једној београдској пијаци.

Социолингвистима ће посебно бити значајно поглавље посвећено језику (189–214), у коме ауторка анализира ставове о горанском/*нашинском, нашенском* говору. Свој методолошки приступ овој теми ауторка одређује као етнолошки и антрополошки, али се у великој мери ослања на антрополошко-лингвистичке и социолингвистичке теоријске поставке Марије Мандић (иначе примењене на говоре Срба у Мађарској). Анализирани су обим и интензитет употребе горанског говора у Београду, језичка мимикрија, али и горански говор као симбол идентитета. Домену социолингвистичке ономастике припадао би садржај поглавља посвећен горанским антропонимима у коме ауторка уочава интернационализацију личних имена (док презиме остаје непромењено), као део етничке мимикрије.

Однос Горанаца према исламској вероисповести није била тема ове монографије, ипак она се често може прочитати између редова или у узгредним напоменама испод основног текста. Тако, ауторка региструје опрезност Горанаца приликом испољавања религијског идентитета. Помиње да у Борчи постоје три основне школе са верском наставом за припаднике исламске конфесије (узгред треба указати на чињеницу да у Борчи постоји и велика заједница Рома муслимана досељених из око-

лине Прешева и Бујановца), али да већина деце Горанаца у другим деловима Београда не похађа верску наставу. Аутор овог приказа може да потврди да се строги рамазански пост држи чак и у трећој генерацији Горанаца у Београду. И још: да је наслов монографије *Нисмо прекидали са Гором* више него одлично одабран: једна горанска породица у својој радњи у Београду има видео-везу са камером која непрекидно снима двориште њихове куће у Гори.

Монографија Јадранке Ђорђевић Црнобрња садржи и бројна занимљива запажања расута по напоменама, а илустративни одломци из интервјуа са саговорницима омогућавају и додатна промишљања, односно вишеструка читања. Читалац понекад пожели да ови одломци буду екстензивнији и са више контекста или да се у прилогу нађу шири изводи из теренских разговора. Била би од користи и карта Горе (која би осим Косова и Метохије укључивала у горанска насеља у Албанији и Северној Македонији). Посебну вредност књизи дају уметничке илустрације Јулије Хочко.

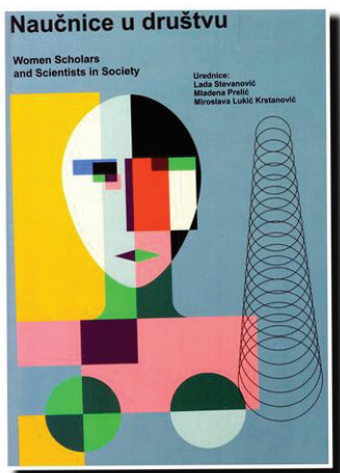
др Биљана Сикимић
Балканолошки институт САНУ, Београд
Е-пошта: biljana.sikimic@bi.sanu.ac.rs

Примљено: 12. 1. 2022.
Прихваћено: 19. 1. 2022.

Приказ

Научнице у друштву и о друштву

Naučnice u društvu: radovi sa konferencije održane od 11. do 13. februara 2020. u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti u Beogradu. Urednice Lada Stevanović, Mladena Prelić, Miroslava Lukić Krstanović. Beograd: Etnografski institut SANU, 2020, 456 стр.

Зборник *Научнице у друштву* настао је након истоимене конференције одржане од 11. до 13. фебруара 2020. године у Српској академији наука и уметности, у организацији Етнографског института САНУ. Конференција *Научнице у друштву* организована је у склопу пројекта под називом *Положај научница у друштву и на тржишту рада у Србију / The Status of Women Scholars and Scientists in the Labour Market and Society in Serbia*, који је покренут у оквиру Унесковог Програма партиципације 2018–2019. Пројекат су осмислиле и покренуле сараднице Етнографског института САНУ Лада Стевановић, Младена Прелић и Мирослава

Лукић Крстановић, уз подршку Српске академије наука и уметности и Комисије Републике Србије за сарадњу са Унеском. Научна конференција била је једна од активности коју су организовале сараднице Етнографског института. За датум отварања симболично је изабран 11. фебруар, датум који је Генерална скупштина Уједињених нација 2015. године прогласила Даном жена и девојака у науци. Конференцију су проpratили и документарни филм *Научнице у друштву – значајне а невидљиве* и изложба постављена у Српској академији наука и уметности. Изложба, како би била доступна и након конференције, постављена је на сајт Етнографског института САНУ у виду виртуелне презентације¹. Потом је уследио и обимни зборник радова објављен 2020. године под истим називом: *Научнице у друштву*. У оквиру истог пројекта реализо-

¹ Доступно на: <https://etno-institut.co.rs/lat/vest/virtuelna-prezentacija-naslova-publicacija-sa-konferencije-nau%C4%8Dnice-u-dru%C5%A1tvu>

ване су још две активности: научни семинар, који је претходио конференцији, намењен полазницима и полазницама докторских студија, организован 29. новембра 2019. године, а чије полазнице су потом водиле записник током конференције, док је наредне године у другој свесци *Гласника Етнографског института САНУ* објављен и темат *Наука и род: синхроне и дијахроне перспективе*.

Наведене активности су, према речима самих организаторки конференције и уредница зборника, имале за циљ да допринесу видљивости научница у друштву, на синхронијском и дијахронијском плану, у ужем, локалном простору и ширем, регионалном, затим да укажу на дубоку увреженост дискриминаторских патријархалних образаца у академској заједници и нестабилност освојених права и положаја научница, али и да ревитализују заборављене научнице и претходнице указујући тако на континуитет женског научног рада и успеха у академској заједници, што би могло подстаћи данашње научнице да истрају у даљем, али нажалост и поновном освајању академских положаја.

Конференција *Научнице у друштву* била је подељена у пет тематских целина, што је структура коју је потом пратио и истоимени зборник радова: 1. Научнице у/о друштву, 2. Научне дисциплине и родна равноправност, 3. Регионалне и глобалне паралеле, 4. Феминистичко знање и образовање кроз историју, 5. Бити научница: интерпретације. Тематске целине обрађују области од најширег ка најужем плану, осветљујући на тај начин статус научница у друштву као најкрупнијем плану, преко положаја које заузимају у сопственим дисциплинама и на регионалном и глобалном плану, да би последње две целине биле посвећене непосредном контакту, односно родно освешћеном образовању научница, те на крају пиониркама у науци које су дале свој допринос а потом биле препуштене заборава и њиховом враћању у колективну свест. Зборником су обухваћени радови који тематизују проблематику у природним и друштвеним наукама, у локалном и глобалном пољу, проблеме са којима су се суочавале научнице у прошлости, али и актуелне потешкоће. На овај начин конципиран зборник представља свеобухватне услове у којима су радиле и настављају да се ангажују жене у науци.

Прва тематска целина *Научнице у/о друштву* обухвата осам радова са акцентом на положај научница на Београдском универзитету, механизмима њиховог потискивања из друштва, а самим тим и из науке, заснованим на патријархалним стереотипним представама о родним улогама и, коначно, политикама родне равноправности и њиховим (не)успешним применама. Већ самим називом првог рада *Борба за освојено: истраживачице у природним наукама*, упозорава се на непостојаност и несигурност како положаја жена у науци, тако и могућности да оне обављају руководеће функције у високообразовним институ-

цијама. Ауторка овог рада, Драгана Поповић, даје сведену али темељну историју жена које су у областима природних наука постигле значајне успехе, формирајући на тај начин кардинални низ математичарки, физичарки, хемичарки и биологичарки. На тему међусобне повезаности научница пише и Јелена Петровић у раду *Феминистичка теорија и пракса: дисконтинуирано превазилажење граница*, у коме приказује националистичке и ретрадиционалистичке обрасце који су с једне стране утицали на прекиде активности југословенског феминизма, док су истовремено уједињавали феминисткиње са постјугословенског простора које су брисале географске и етничке границе у борби против њих. Значај умрежавања у научној заједници као начин стицања симболичког капитала, стицања видљивости научница и једног од начина пружања отпора родној неравноправности истиче и Татјана Росић Илић у раду *Моћ, умрежавање и праксе отпора родном режиму у пољу научноистраживачког рада*. Равноправни положај и једнаке шансе за успех у академској сфери обрађују Маријана Пајванчић, Исидора Јарић и сараднице Даша Духачек и Милица Миражић. Друштвеним структурама и родним политикама у академској заједници бави се и Исидора Јарић у раду *Да ли род умањује каријерне потенцијале жена у академској професији? Студија случаја поља високог образовања у Србији*. Ауторка се фокусира на заступљеност жена у научној заједници и њиховом положају који карактеришу противречне позиције: високообразована жена насупрот подређеног рода у доминантно мушком академском окружењу. Родној подели улога у још ужем окружењу – унутар породице, рад су посветиле и Јелена Ћериман и Ирена Фикет.

Тематски одељак који следи, *Научне дисциплине и родна равноправност*, обухвата широк спектар посебних дисциплина у којима се ангажују научнице. Тако, ову област сачињавају радови који се баве проблематиком положаја научница у књижевности (Владислава Гордић Петковић), астрофизици и (феминистичкој) јуриспруденцији (радови Олге Атанацковић, Сенке Гавранов, Александре Изгарјан, Слободанке Марков, Зорице Мршевић), те антропологији и етнографији (Лада Стевановић, Магдалена Штандара, Александра Павићевић). Из обрађених статуса научница и женског питања у природним и друштвеним наукама може се доћи до закључка да су усвојени и нормализовани модели патријархата присутни у свим областима без обзира на њихово усмерење. Први и последњи рад ове целине посвећени су теми образовања женских едукативних програма. У раду који отвара одељак, *Ажинова школа поезије: конструкција историје и будућност друге линије*, Дубравка Ђурић говори о феминистичкој експерименталној школи поезије насталој из потребе да се одупре ретрадиционализацији друштва и обнови националних митова 90-их година 20. века, са циљем да се оформи

концептуални оквир у коме би до тада малобројне ауторке поезије могле да се афирмишу. Пројекат је резултирао антологијом *Дискурзивна тела поезије: поезија и поетике нове генерације песикиња*. Одељак завршава рад Свенке Савић *Центар за родне студије Универзитета у Новом Саду*, у којем ауторка систематски излаже исцрпне податке о оснивању, улози, начину конципирања наставе и резултата али и пропуста интердисциплинарног мастер и докторског програма Центра за родне студије.

Средишња област *Регионалне и глобалне паралеле* доноси алармантну проблематику родне неравноправности у региону и у светском оквиру. Ана Лулева у раду *Does Gender Matter? Current Academic and Public Discourses in Bulgaria* тематизује праксе којима десно усмерена националистичка коалиција стигматизује родне и женске студије, користећи се притом ретрадиционалистичким методама у дискурсу медија. Владана Вукојевић у раду *Gender Equality at Research and Higher Education Institutions in Sweden and Strategies for Achieving Equal Opportunities* излаже о неравноправном положају жена на тржишту рада у Шведској, једној од земаља која предњачи елиминацији родно засноване неједнакости.

У тематској целини *Феминистичко знање и образовање кроз историју* ауторке су у својим радовима обрадиле комплексну проблематику положаја женског питања у образовању, историји и формирању родно освешћених програма и истраживању женског стваралаштва у периодици. Око теме женске и феминистичке периодике окупиле су се сараднице Института за књижевност и уметност у Београду Станислава Бараћ, Јелена Милинковић и Жарка Свирчев. Станислава Бараћ у раду *Феминистичке студије периодике у Институту за књижевност и уметност* даје најшири концепт у којем се одвијају истраживања женске и феминистичке периодике, разматрајући и процес институционалног формирања истраживачког центра, у чему је кључну улогу одиграла Слободанка Пековић, што и сама ауторка истиче. Радови Јелене Милинковић и Жарке Свирчев фокусирани су на часопис *Женски покрет (1920–1938)*, први и најдуговечнији југословенски женски часопис. Јелена Милинковић у раду *Савремено проучавање феминистичких часописа: Женски покрет (1920–1938)* представља пројекат радне групе *Женски покрет 2020* поводом стогодишњице оснивања часописа, док је у раду Жарке Свирчев *Центар за женске студије између два светска рата* указано на иницијативу и деловање часописа *Женски покрет* у концепту Центра за утемељивање родно освешћеног дискурса и дисеминацију феминистичког знања. О женском образовању у социјалистичком периоду и улози учитељица и променама које је донео нови политички програм пишу Јелена Батинић, Сања Петровић Тодосијевић и Адриана Захаријевић, док се Ана Коларић и Катарина Лончаревић фокусирају на савремене програме феминистичког знања и ородњеног образовања у

учионици и директном контакту са студентима и студенткињама, те на значај научних часописа као центара у којима се утемељује теоријско-научни дискурс и образовне праксе.

Последњи одељак: *Бити научница: интерпретације* посвећен је рехабилитацији заборављених и занемарених научница, пионирки које су пробиле пут ка заузимању високих положаја жена научница у академској сфери и поновном указивању на њихове успехе али и честе трагичне судбине. Попут претходних области, и последња целина има интердисциплинарни карактер. Ауторке су представиле научнице из друштвених и природних дисциплина, као и активисткиње из окружења. О пиониркама и предавачицама на Филозофском факултету Ксенији Атанасијевић, Аници Савић Ребац и Нинослави Радошевић, као и њиховом раду који губи видљивост у односу на радове истог или чак нижег квалитета њихових мушких колега, пишу Светлана Слапшак, Ивана Башић и Лариса Орлов Вилимоновић. О првим лекаркама, хемичаркама и математичаркама пишу Ивана Пантелић и Драгомир Бонџић, Маргарета Башарагин и Драга Гајић, Гордана Стојаковић и Сања Којић Младенов. Посебни значај садрже радови о Маргити Херцл и Ани Цимер који превазилазе географске и националне границе, као што и саме научнице карактерише мултикултуралност. Изласку из оквира локалног доприноси и рад Ервине Дабижиновић на тему *Милева Филиповић – зачетница родног дискурса у Црној Гори*.

Зборник завршава и заокружује Мирослава Лукић Крстановић у завршном осврту. Детаљним излагањем пројекта Етнографског института САНУ *Положај научница у друштву и на тржишту рада у Србији / The Status of Women Scholars and Scientists in the Labour Market and Society in Serbia*, ауторка представља процес формирања пројекта, активности организоване у његовом оквиру (семинар, научна конференција, зборник), да би на крају изнела проблеме и питања који су проистекли из промишљања над комплексним темама о положају, заступљености, могућностима, умрежености, неравноправности и препрекама научница на локалном, и још важније, глобалном нивоу. На самом крају понуђени су предлози и иницијативе које су покренуле саме учеснице конференције на завршној расправи, што даје увид у актуелне проблеме и њихова решења.

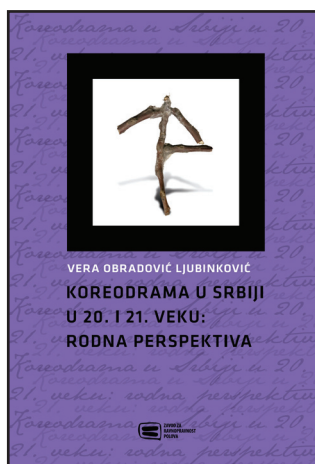
мсп Ивана Дејановић
Универзитет у Београду, Филолошки факултет
(Докторске академске студије)
Е-пошта: ivana.dejanov.fil@gmail.com

Примљено: 20. 9. 2021.
Прихваћено: 1. 10. 2021.

Приказ

Koreodrama iz rodne perspektive

Vera Obradović Ljubinković, *Koreodrama u Srbiji u 20. i 21. veku: rodna perspektiva*. Novi Sad: Pokrajinski zavod za ravnopravnost polova, 2016.

Prema rečima autorke Vere Obradović Ljubinković, cilj knjige *Koreodrama u Srbiji u 20. i 21. veku: rodna perspektiva* jeste da se podaci o razvoju koreodrame u Srbiji tokom 20. veka prikupe, sistematizuju i interpretiraju, te da se ukaže na njen vidljivi prodor u pozorišnoj umetnosti 21. veka. Autorka ističe da je pojam koreodrame višeznačan, te da ne iznenađuje to što su u njegovom definisanju ponekad prisutne određene nejasnoće. Otud autorka posebnu pažnju posvećuje ovom pojmu, pojašnjava ga i definiše, navodeći više mogućih objašnjenja. Jedno od njih glasi: „Koreodramska igra jeste univerzalni, društvenopozorišni, odnosno estetski, antropološki, socio-

loški, pa i psihološki fenomen. Izražava se manje verbalnim, a više neverbalnim jezikom, ekspresijom lica i tela istovremeno tj. govorom, pevanjem, ali prvenstveno pokretom, igrom, pantomimom i mimom. Koreodrama je, kao jednu od bitnih novina igre, uvela korišćenje običnih, svakodnevnih pokreta, dajući im estetski kvalitet“ (str. 9). Kako autorka navodi, moderna igra se razvijala kao suprotnost klasičnoj, baletskoj igri, što je ponekad dovodilo do snažnog međusobnog konflikta, međutim s vremenom je došlo do njihovog „kreativnog spoja“, kojem i danas svedočimo.

Drugi cilj ove knjige je da ukaže na važnost rodne perspektive u sagledavanju položaja i zasluga žena u afirmaciji ove pozorišno-plesne forme. Autorka je to učinila na primerima njoj nedvojbeno veoma inspirativne četiri žene koje su, kao koreografkinje, izvođačice, autorke knjiga i tekstova i pedagoškinje, delovale u 20. i 21. veku: Mage Magazinović, Smiljane Mandukić, Nade Kokotović i Sonje Vukičević. Kako bi obuhvatila celokupan razvojni put koreodrame u Srbiji, a ujedno i karijere ovih plesačica, autorka najpre predstavlja dve umetnice koje smatra predstavnicama nastanka moderne igre i koreodrame na ovom prostoru – Magu Magazinović i Smiljanu Mandukić.

Ističe da su ove dve umetnice formulisale osnovne principe koreodrame iako su, kako navodi, taj termin retko koristile. Druge dve koreografinje, Nada Kokotović i Sonja Vukićević, stvarale su u periodu kada je koreodrama već bila afirmisani pozorišni oblik, mada, kako autorka u više navrata ističe, i dalje nedovoljno prihvaćen u domaćoj pozorišnoj tradiciji.

Umetnička delovanja ove četiri umetnice su u ovoj knjizi objedinjena u opširnim etnografsko-analitičkim narativima, kako bi se što jasnije i preciznije predstavili stvaranje, razvoj i afirmacija koreodrame. Vera Obradović Ljubinković kao posebno značajnu činjenicu ističe to da su pomenute četiri umetnice delovale u različitim periodima kulturnog i političkog života u Srbiji, što je nedvojbeno uticalo na njihov rad i prihvaćenost u društvu. Ono što je takođe u velikoj meri uticalo na njihovo umetničko delovanje, a što autorka nadahnuto ističe, jeste i činjenica da su njihov pristup plesu, pokretima izvođača, slobodniji pogled na ljudsko telo i insistiranje na ravnopravnosti polova i emancipaciji žena u plesu, bili novina u svakom vremenskom periodu njihovog stvaranja, te su otud one bile izložene brojnim izazovima. Od posebnog značaja za razvoj njihove umetnosti, kako autorka ističe, jeste i privatni život ovih nesvakidašnjih žena, kojima je bila vidno inspirisana. Stoga ne iznenađuje činjenica da je znatan deo knjige posvećen njihovim biografijama i analizi korespondencije između njihovih privatnih života i njihove umetnosti. Zato je autorka koristila obimnu literaturu, posebno naznačivši, radi bolje preglednosti, koji izvori se odnose na koju umetnicu. Priloženi su i brojni citati iz njihovih autorskih tekstova, rukopisa, te citati iz mnogih izdanja tekstova i intervjuja drugih autora koji čitaocu približavaju ličnosti ovih žena. Pored toga, fotografije i plakati ilustrativno reprezentuju rad ovih umetnica. Priloženi spisak učenika Smiljane Mandukić u periodu nakon Drugog svetskog rata ukazuje na njen aktivan pedagoški rad kojim je na mlađe generacije prenosila svoje ideje i stavove o koreodrami, istovremeno boreći se na taj način za njenu afirmaciju.

Odeljci o Magi Magazinović, Smiljani Mandukić, Nadi Kokotović i Sonji Vukićević su izloženi prema hronološkom redosledu godina njihovih rođenja. Maga Magazinović je navedena kao začetnica koreodrame, odnosno koreodramskog izraza u plesu na području Srbije odnosno Jugoslavije. Pri opisivanju njenog umetničkog izraza istaknuta je upotreba motiva iz tradicionalnih plesova, te povezivanje žene 20. veka s junakinjama epskih pesama. Vera Obradović Ljubinković ovakav pristup i realizaciju koreodramskih ideja ove izvanredne žene objašnjava time da je Maga Magazinović posezala za kinetičko-plesnim motivima iz tradicionalnih seoskih plesova zbog patriotizma i naglašenog nacionalnog etosa koji je obeležio delovanje mnogih srpskih intelektualaca u toku prvih decenija 20. veka.

Druga značajna ličnost za razvoj koreodrame bila je savremenica Mage Magazinović, Smiljana Mandukić. Prema rečima autorke, Mandukić se najpre bavila klasičnim baletom. Pohađala je časove kod čuvene primabalerine Cecilije Čeri (Cecilia Cerri) u Beču ali to je trajalo svega tri godine, te se kasnije odlučila za moderan pristup plesu, bez ograničenja i pravila koje je klasičan balet nametao. Vera Obradović Ljubinković navodi da je Smiljana Mandukić pronalazila inspiraciju u umetnosti Isidore Dankan. Takođe ističe značaj njenog rada u Gradskoj baletskoj školi u Beogradu, za čiju se afirmaciju borila u javnosti nakon Drugog svetskog rata, te ukazuje na njen rad u okviru baletske sekcije KUD-a „Abrašević“.

Autorka navodi da su se pristupi koreodrami Mage Magazinović i Smiljane Mandukić znatno razlikovali od pristupa Nade Kokotović. Do realizovanja začetaka koreodramskog oblika plesa, koji autorka definiše kao uglavnom „epsko-patriotski“, prve dve umetnice dolazile su „instinktivno“, dok je Nada Kokotović koreodramsko pozorište, kao osobeni žanr, stvarala „svesno i ciljano, kao svoje izrazito umetničko opredeljenje“. doprinos Nade Kokotović koreodrami ogleđa se, između ostalog, i u tome što je osnovala festival „Emergency exit“, čiji su ciljevi bili promocija koreodrame, rezimiranje onoga što se do tada na tom polju postiglo, te upoznavanje i razmena iskustava onih koji se bave koreodramskim plesom i koji su mišljenja da je ovakva vrsta plesa „budućnost svetskog pozorišta“.

Najmlađa od četiri umetnice zaslužne za razvoj koreodrame kod nas je Sonja Vukićević. U knjizi se navodi da se njen autorski razvoj na polju koreodrame odvija uporedo s ratnom krizom devedesetih godina 20. veka. S posebnim uvažavanjem autorka ističe upravo autorske koreodrame Sonje Vukićević, kojima umetnica pokreće svoj antiratni, humani angažman. Osvrćući se na rad Sonje Vukićević, Vera Obradović Ljubinković navodi da je ova umetnica, kao što je to činila i Nada Kokotović, „koreodrami dala legitimitet, postavila je u okviru repertoarske politike pozorišnih institucija, kao i festivalskih događaja“ (str. 94). Autorka knjige ističe i to da je Sonja Vukićević, kao i Maga Magazinović, verovala da svojim umetničkim delovanjem i stvaranjem može da doprinese emancipaciji i razvoju društva, posebno ukazujući na njene „istorične antiratne *političke koreodrame*“ (str. 97).

U želji da što detaljnije i preciznije predstavi razvoj koreodrame, Vera Obradović Ljubinković je u knjizi načinila komparativnu analizu ove četiri koreografkinje, posmatrajući ih i analizirajući višestranu. Prvi aspekt je analiza njihovog odnosa prema braku i porodici. Autorka navodi da je ovaj segment veoma značajan jer privatni život umetnica utiče na njihovo stvaralaštvo i rad. Vidno nadahnuta, autorka uviđa da „one propagiraju slobodu i emancipovan odnos prema životu, braku i životnom partneru, tako što žive slobodu za koju se zalažu“ (str. 97).

Drugi aspekt je njihov odnos prema telu. Autorka zaključuje da sve četiri koreografinje performativnošću tela u koreografskim delima ruše tradicionalne okvire i propagiraju emancipovan i feministički pristup koreodrami, gde umetnice performativno telo shvataju kao isključivo slobodno telo, autentično, ono koje se ne ukalupljuje i ne povinuje stereotipnim očekivanjima konzervativnog patrijarhalnog društva. Autorka navodi podatak da ove umetnice u autorskim tekstovima svoje stvaralaštvo definišu kao „slobodan ples“. U okviru ovog poglavlja ona ukazuje i na to da performativno telo dobija slobodu i doslovno, u osmišljavanju i izboru kostima, i to prema njenom mišljenju predstavlja odraz „nove ženske moći“. Maga Magazinović i Smiljana Mandukić oslobađaju žensko telo od suvišnih i teških kostima, dok Nada Kokotović osamdesetih godina 20. veka počinje da praktikuje ples u svilenim kostimima. Odnos Sonje Vukićević prema performativnom telu autorka opisuje kao sredstvo kojim ona iskazuje kritičku misao, politički odnos prema društvu, svoj pogled na svet i njegovo tumačenje. Pokreti koje Vukićević stvara nisu ograničeni, ni opterećeni društvenim kontekstom. Autorka ističe i feminističku borbu koreografinja kako bi se u društvu, ali i u plesu iskorenila diskriminacija žena, te se svojom umetnošću bore za jednakost polova. Ove ideje Sonja Vukićević i Maga Magazinović izražavaju dodeljivanjem muških uloga ženama, ističući da žene mogu jednako dobro da odigraju ulogu kao i muškarci. Vera Obradović Radosavljević zaključuje da sve četiri koreografinje utemeljuju potpuno nov i drugačiji način prikazivanja žena i ženskog tela.

U knjizi je predstavljen i odnos četiri koreografinje prema koreodrami, koji autorka detaljnije objašnjava i definiše. Navodi da se začetnica koreodrame kod nas, Maga Magazinović, i njena savremenica Smiljana Mandukić, pretežno opredeljuju za patriotske teme bliske kolektivnom duhu, i njihovo delovanje definiše kao „epsko-patriotske“ koreodrame, dok stvaralaštvo mlađih koreografinja, Nade Kokotović i Sonje Vukićević, određuje kao političke koreodrame, jer im je fokus usmeren na teme poput istine, pravde, ljudskih vrednosti i slično, te ističe da njihovo stvaralaštvo karakterišu „kosmopolitizam i jugoslovenstvo“. Sve četiri autorke teže da svojim delima prikažu, analiziraju i reše društvene teme i probleme.

Analizirajući način rada i stvaranja koreografija ove četiri autorke, Vera Obradović Ljubinković zaključuje da su one u stvaralačkim idejama i njihovoj realizaciji veoma slične jer, kako navodi, sve četiri polaze od improvizacije i ne koriste se klišeom i „bezbednim“ načinom dopiranja do publike. Autorka je takođe uvidela da su koreodrame ove četiri umetnice ogledala njihovih iskustava kako sa igrom, tako i sa životom, te da se mogu smatrati njihovim „ličnim kartama“. U ovom pozitivnom kontekstu autorka posebno ističe Sonju Vukićević, navodeći da je ona od sve četiri umetnice najličnija u deljenju intimnosti sopstvenog ženskog bića u svojim delima.

Prosvetiteljske ideje, putevi samoobrazovanja i doživotnog obrazovanja četiri koreografinje takođe su bili predmet interesovanja Vere Obradović Ljubinković. Ona primećuje da sve četiri umetnice karakteriše samoobrazovanje u pogledu zahteva koreodrame, odnosno one samostalno traže i pronalaze rešenja za određene koreodramske probleme i izraze, te iznalaze načine kako da svoje zamisli i znanja prenesu na izvođače. Autorka ističe da se pojam prosvetiteljske ideje ne odnosi na formalni oblik obrazovanja jer do njega, uprkos brojnim naporima koreografinja, nije došlo, već na njihov pedagoški rad u okviru kojeg su svoja znanja o ovoj specifičnoj koreografskoj formi prenosile na mlađe generacije. Obradović Ljubinković zaključuje da su sve četiri autorke samouke, te ističe da su samostalno krčile put koreodrame u vremenima kada nisu nailazile na razumevanje i prihvatanje društva. Pored toga, autorka zaključuje da se ove četiri umetnice mogu smatrati i sledbenicama modernog plesa u Srbiji zahvaljujući svojim epsko-patriotskim i političkim koreodramama, kojima su uticale na promenu odnosa prema plesu, ali i prema drami. Težile su da svojim delima prenesu svoje revolucionarne poruke i stavove, i da izazovu pozitivne promene u društvu.

Nakon analize rada i dela pomenutih umetnica, Vera Obradović Ljubinković se ponovo okreće analizi odnosa između klasičnog baleta i modernog plesa, a u tu svrhu se poslužila Ničeovom teorijom o dva estetska principa – apolonskom i dionizijskom, koje dovodi u vezu s dva različita pristupa plesu. Ističe da se koreodrama može smatrati „mestom kreativnog susreta ta dva principa“ (str. 128) i zaključuje da se modernim pristupom ples „vraća dioniskom izvoru i afirmaciji sveukupnog života“ (str. 128). Imajući u vidu navedene principe, Vera Obradović Ljubinković sastavlja novu definiciju koreodrame: „Koreodrama je semiotička scenska praksa, permanentno prisutna kroz dugotrajnu istoriju igre, služi se glumom, plesom, pantomimom i muzikom, a paradigmatički se uspostavlja u razvoju nemačkog plesnog pozorišta 20. veka pomirujući apolonski i dioniski princip u sebi“ (str. 129).

Vidno inspirisana životnim i profesionalnim putevima četiri umetnice, autorka u isključivo pozitivnom i u određenoj meri subjektivnom maniru komentariše i analizira njihova koreodramska ostvarenja. Detaljniji kritički pristup analizi je isključen, što onemogućava potpunije razumevanje i analizu njihovih dela.

Na kraju knjige autorka ponovo ističe doprinos Mage Magazinović, Smiljane Mandukić, Nade Kokotović i Sonje Vukićević na planu razvoja i afirmacije koreodrame kao posebnog pozorišnog pravca. Ističe i činjenicu da je koreodrama, gde je ljudsko telo istovremeno i plesačko i glumačko, „najubedljiviji oblik sinteze u pozorišnoj umetnosti“ (str. 133). Prema rečima autorke, koreodrama je „izmenila odnos prema drami i plesu, ali i prema ženskom telu, te je zasigurno stekla legitimitet u visokom obrazovanju na akademi-

jama umetnosti u zemlji“ (str. 133). Autorka izražava želju da njena knjiga posluži kao svojevrsan doprinos osveščivanju i priznavanju važnosti koreo-drame u umetnosti u Srbiji.

мсп Ана Зорњан
Универзитет у Новом Саду, Академија уметности
(Докторске академске студије,
Етномузикологија)
Е-пошта: anna.zornan@gmail.com

Примљено: 23. 8. 2021.
Прихваћено: 1. 10. 2021.